

OQTAY RƏCƏBOV, NAZİM KAZIMOV,
OFELİYA İMANOVA

MUSIQI

*Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün
«Musiqi» fənni üzrə*

DƏRSLİK

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
05.07.2010-cu il tarixli 973 №-li əmri ilə təsdiq edilmişdir.*

BAKİ - 2016

Elmi məsləhətçilər: **Firəngiz Əlizadə**
Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti, professor
Fərhad Bədəlbəyli
Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti, professor

İxtisas redaktoru: **Jalə Qədimova**
pedaqoji elmlər doktoru, professor

Rəyçi: **Gülnaz Abdullazadə**
Əməkdar incəsənət xadimi, professor

Rəcəbov O., Kazımov N., İmanova O.
Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün «Musiqi»
fənni üzrə dərslik. Bakı, «Təhsil», 2016, 64 səh.

**Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan
bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap
etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasi-
tələri ilə yaymaq qanuna ziddir.**

**Dərsliklə bağlı rəy, irad və təkliflərin təhsil_az@yahoo.com və
derslik@edu.gov.az elektron ünvanlara göndərilməsi xahiş olunur.
Əməkdaşlığınıza üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!**

© Azərbaycan Respublikası
Təhsil Nazirliyi, 2016

Oqtay Məmmədağa oğlu Rəcəbov
Nazim Kazım oğlu Kazımov
Ofeliya Safa qızı İmanova
MUSİQİ

*(Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün
«Musiqi» fənni üzrə dərslik)
Bakı, «Təhsil», 2016.*

Redaktoru **Sevinc Nuruqızı**
Bədii və texniki redaktoru **Abdulla Ələkbərov**
Kompüter tərtibatçıları **Aqil Əmrahov, Təhmasib Mehdiyev**
Rəssamları **Nailə Zülfüqarova, Gündüz Ağayev**
Korrektoru **Ülkər Şahmuradova**

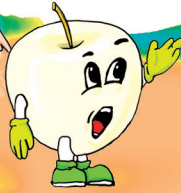
HEYDƏR ƏLİYEV

AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

Çap için değil

MELODİYA

MAHNI

RƏQS

MARŞ

Mövzu 1

UŞAQ MAHNILARI YAZAN KLASSİK AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARI

1. Şəkillərdəki bəstəkarların yazdığı mahnıları yadına sal.

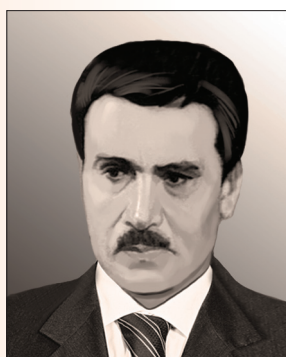
*Üzeyir
Hacıbəyli*

*Fikrət
Əmirov*

*Səid
Rüstəmov*

*Qənbər
Hüseynli*

*Ağabacı
Rzayeva*

*Süleyman
Ələsgərov*

*Oqtay
Zülfüqarov*

*Mədhəd
Əhmədov*

*Asya
Sultanova*

2. Müxtəlif janrlara aid 2-ci sinifdə öyrəndiyin mahnıları yadına sal.

Musiqi nümunələrini dinləyərək onların janrlarını təyin et.

3. Şəkillər sənə öyrəndiyin hansı mahnıları xatırladır?

Yeni mahnı öyrənək

Bəstəkar Səid Rüstəmovun şair Mirmehdi Seyidzadənin sözlərinə yazdığı «Xəzər» mahnısı sərvətimiz olan Xəzər dənizinə həsr olunmuşdur. 3/4 ölçülü, vals tempi bu mahnını tələsmədən oxumaq lazımdır.

XƏZƏR

*Musiqisi Səid Rüstəmovun,
sözləri Mirmehdi Seyidzadəninindir.*

I

Xəzər, Xəzər, coşqun Xəzər,
Dalğan göyərçinə bənzər.
Səhər-axşam qucağında
Gəmi üzər, qayıq gəzər.

Nəqərat:

Xəzər, Xəzər, coşqun Xəzər,
Dalğan göyərçinə bənzər.

II

Dənizçilər üzə-üzə,
Sularında gəzə-gəzə.
Doğma qardaş ellərindən
Pay gətirir hər gün bizə.

Nəqərat:

3/4 ölçülü xanə. Belə ölçülü xanə, adətən, vals karakterli olur. Bu mahnılarda, əsasən, çərək və səkkizlik notlardan istifadə edilir.

Suallar

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət himninin müəllifləri kimdir?
2. Uşaq mahnıları yazan hansı Azərbaycan bəstəkarlarını tanıyırsan?
3. «Xəzər» mahnısının müəllifləri kimdir?
4. «Xəzər» mahnısında nədən bəhs olunur və onun xarakteri necədir?

Mövzu 2

PROQRAMLİ UŞAQ INSTRUMENTAL MUSIQISI

Qara Qarayev

Bəstəkar çox zaman öz fortepiano pyeslərinə ad qoyur. Belə əsərlərə proqramlı əsərlər deyilir.

Dünya şöhrətli Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayev, əsasən, mürəkkəb formalı musiqi əsərlərinin müəllifidir. Onun «Yeddi gözəl», «İldırım yollarla» baletləri təkcə Azərbaycanda deyil, bir çox ölkələrdə tamaşaya qoyulmuşdur. Bəstəkar həm də çoxlu instrumental musiqi əsərləri, o cümlədən fortepiano üçün prelyüdlər, proqramlı uşaq pyesləri yaratmışdır ki, bu gün də həmin əsərlər gənc pianoçular tərəfindən ifa olunur.

Qara Qarayevin kino musiqisi də xalqımızın dillər əzbəri olmuşdur. O, eyni zamanda uşaqlar üçün proqramlı «Sülh haqqında mahnı»sını da yaratmışdır.

Qara Qarayevin «Şən əhvalat» fortepiano pyesi, adından məlum olduğu kimi, şən xarakterdə və cəld tempdə, 2/4 ölçüsündədir. Forteplano pyesi dedikdə adıçəkilən alət üçün yaradılmış kiçikhəcmli əsərlər nəzərdə tutulur. Bəstəkar musiqi vasitəsilə həmcə kiçik bir əsərdə ona verilən adın xarakterinə uyğun obrazlar yaratmağa çalışır. «Şən əhvalat» fortepiano pyesində də Qara Qarayev uşaqların şən əhvali-ruhiyyəsini, baş vermiş şən bir əhvalatı musiqi vasitəsilə təsvir etməyə çalışmışdır.

Fikrət Əmirov

Dünya şöhrətli bəstəkar Fikrət Əmirov isə mürəkkəb formalı simfoniya, opera, operetta, balet və digər janrlı əsərlərin müəllifidir. Onun «Sevil» operası, «Min bir gecə» və digər baletləri dünyanın ən böyük opera və balet teatrlarında tamaşaya qoyulmuşdur. Bəstəkar həm də uşaqlar üçün çoxlu sayda xalq ruhunda mahnı, fortepiano pyeslərinin müəllifidir. Onun fortepiano pyesləri və «12 miniatür» silsiləsi proqramlı əsərlər hesab olunur.

Musiqi lüğəti

Instrumental musiqi — müxtəlif alətlər, yaxud alətlər qrupu üçün yazılmış əsərlər

Proqramlı əsərlər — adı məlum olan musiqi əsərləri

Miniatür — rəssamlıqda olduğu kimi, kiçikhəcmli musiqi əsərinə deyilir.

Musiqi dinləyək

«12 MİNİATÜR» SİLSİLƏSİNDƏN «MARŞ»

Fikrət Əmirovun «Marş» pyesi 2/4 xanə ölçüsündə və adından məlum olduğu kimi, marş tempindədir. Major ladında olduğuna görə insanda şən əhvali-ruhiyyə yaradır. Bəstəkar bu marş üçün Azərbaycanın klassik «Rast» muğamının intonasiyalarından çox gözəl istifadə etmişdir. Musiqini dinlədikdə məktəblilər onun ritmi altında addımlaya bilirlər.

Yeni mahnı öyrənək

TƏNBƏL

Musiqisi Fikrət Əmirovun,
sözləri Teymur Elçinindir.

I

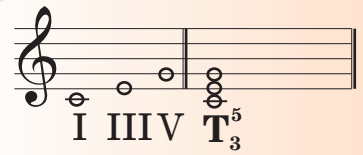
Doğdu günəş səhər-səhər,
İşə çıxdı bütün şəhər. (2)
Dirsəklənib qalxdı tənbel,
Baxdı tənbel-tənbel, (2)
Tənbel, tənbel.

II

Dedi: «Mənə çörək verin,
Axı acam, yemək verin». (2)
Yedi, yatdı, yatdı, yedi,
Yenə yatdı tənbel-tənbel, (2)
Tənbel, tənbel.

Tonika üçsəslisi (T₃⁵). Qammanın I, III və V pillələrinin birgə səslənməsinə **tonika üçsəslisi** deyilir. Do major qammasının I pilləsi — **do**, III pilləsi — **mi**, V pilləsi — **sol** adlanır və belə yazılır:

Suallar

1. Qara Qarayev və Fikrət Əmirovun uşaqlar üçün yazdığı hansı əsərləri tanıyırsan?
2. Musiqidə hansı əsərlər «Miniatür» adlanır?
3. Qara Qarayevin «Şən əhvalat» fortepiano pyesinin xarakteri necədir?
4. «Tənbel» mahnısının müəllifləri kimdir?
5. «Tənbel» musiqi əsərinin xarakteri necədir?

Mövzu 3

PROQRAMLİ INSTRUMENTAL MUSİQİ VƏ MAHNILAR

**Musa
Mirzəyev**

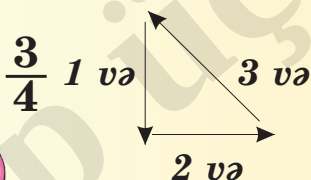
Məşhur Azərbaycan bəstəkarı Musa Mirzəyev çoxlu sayda simfonik, kamera, instrumental əsərlərin müəllifidir. Musa Mirzəyevin yaradıcılığında Azərbaycan xalq musiqisinin intonasiyaları da özünü çox qabarıq şəkildə göstərir. Məsələn, «Dağların başın qışda qar alar», «Gül açdı», «Yallı» və s. Azərbaycan xalq mahnı və rəqləri əsasında bəstəkarın fortepiano və simfonik orkestr üçün yazdığı pyeslər öz xəlqiliyi və sadə musiqi intonasiyaları ilə dinləyicilərin yadında qalır. Bütün adıçəkilənlər proqramlı musiqi əsərləridir. Proqramlı instrumental musiqilərin

adları olduğundan onun məzmununu uşaqlar daha tez başa düşürlər.

Bəstəkarın yaradıcılığında uşaqların fortepiano alətində ifa etmələri üçün çoxlu sayda fortepiano pyesləri də vardır. Həmin fortepiano pyeslərindən biri «Yumoreska» adlanır. «Yumoreska» sözünün mənası zarafatyana deməkdir. Deməli, bəstəkar musiqi dili vasitəsilə uşaqların bir-biri ilə zarafat etmələrini təsvir etmək istəmişdir. Bu musiqi şən xarakterlidir və cəld tempdə səslənməklə uşaqlarda xoş əhvali-ruhiyyə yaradır.

Mahnıların da adları vardır. Belə çıxır ki, mahnıları da proqramlı musiqiyə aid etmək olar. Keçən dərstdə biz Fikrət Əmirovun «Tənbəl» mahnısını öyrənmişdik. Bəstəkar Fikrət Əmirov «Tənbəl» mahnısının xarakterini göstərmək üçün müxtəlif musiqi ifadə vasitələrindən istifadə etmişdir. Musiqinin melodiyasından və onun müşayiətindən görünür ki, tənbəl hərəkət etmək istəmir, həmişə böyrü üstə yatır. Bunun üçün bəstəkar sakit xarakterli tempdən, dəyişilən dinamik çalarlardan istifadə edir. Biz bu mahnını dinlədikdə gözümüzün qarşısına heç bir iş görmək istəməyən tənbəl bir uşağın obrazı gəlir. Deməli, musiqi vasitəsilə həm də müxtəlif xarakterli obrazlar yaratmaq mümkündür.

1. 3/4 ölçülü xanəyə dirijorluq aşağıda göstərilən sxem üzrə edilir.

$$\frac{3}{4} \text{ } \text{♩} = 3 \text{ } \text{♩}$$

*Notun yanındakı
nöqtə notun
uzunluğunu onun
yarısı qədər
artırır.*

«Xəzər» mahnısını bir daha yadımıza salaraq oxuyaq.
«Xəzər» mahnısının bir cümləsinin dirijorluq qaydasını not nümunəsində belə göstərmək olar:

Musiqi lüğəti

Yumoreska — zarafatyana kiçik instrumental musiqi əsəri

Moderato — aramlı temp

Allegro (Allegro) — cəld temp

Adajio — ağır, sakit temp

Andante — orta temp

DİRİJOR

Dirijor musiqi kollektivinə rəhbərlik edən şəxsdir. Dünya şöhrətli Azərbaycan bəstəkarı və dirijoru Niyazi müxtəlif janrlı gözəl musiqi əsərləri yaratmaqla bərabər, Azərbaycan və dünya klassik bəstəkarlarının əsərlərinə vətənimizdə və bir sıra xarici ölkələrdə dirijorluq etmişdir. Niyazinin Hindistan mövzusunda yazdığı «Çitra» baleti təkcə respublikamızda deyil, həm də bir çox xarici ölkələrin opera və balet teatrlarında tamaşaya qoyulmuşdur. Bəstəkarın «Xosrov və Şirin» operası da uzun müddət M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrında göstərilmişdir.

Niyazi Tağızadə

Suallar

1. 3/4 ölçülü xanəyə necə dirijorluq edilir?
2. Mahnıları proqramlı əsər adlandırmaq olarmı? Nə üçün?
3. «Yumoreska» əsərinin müəllifi kimdir və bu əsərin xarakteri necədir?

Mövzu 4

AZƏRBAYCAN UŞAQ XALQ MUSIQISI

«Tutu nənəm» Azərbaycan xalq uşaq mahnısıdır. İndi gəlin bu mahnını öyrənək.

«Tutu nənəm» Azərbaycan xalq mahnısını öyrənərkən onun melodiyasının rəqs xarakterinə diqqət yetirmək lazımdır. Bu mahnını oxumazdan əvvəl, melodiyadakı notların adını deyək, sonra isə oxumağa başlayaq.

TUTU NƏNƏM

(Azərbaycan xalq mahnısı)

I

Qızıl inək, yiyən mənəm,
Sənə «qızıl» deyən mənəm.

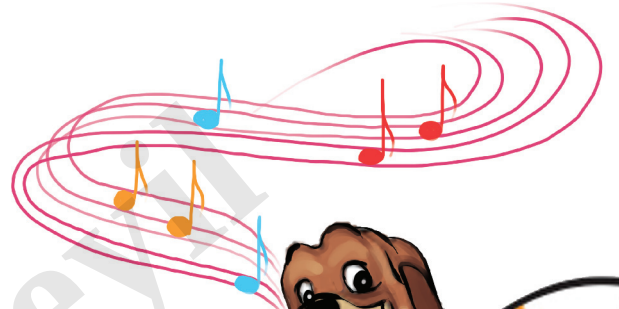
Nəqərat:

Tutu nənəm, nənəm, nənəm. (2)

Bu mahnı rəqs xarakterli olduğu üçün ona mahnı-rəqs deyilir.

Musiqi dinləyək

İbrahim Məmmədovun «Tülkü və Alabaş» operasından «Alabaşın ariyası»na qulaq asaq. Bundan ötrü əvvəlcə ariyanın intonasiasının əsas özəyini dinləyək. Göründüyü kimi, burada marş tempi özünü daha aydın göstərir. Deməli, bu ariya mahnı-marş janrına aiddir.

Şəkillərin məzmununa uyğun öyrəndiyin mahnıların adlarını söylə.

Azərbaycan xalq nəfəsli aləti olan tütək və Avropa nəfəsli aləti olan fleytanın tembrləri bir-birinə oxşayır. Şəkillərə bax və bu iki alətin ifa üslubunda olan fərqi müəyyən et.

Suallar

1. «Tutu nənəm» mahnısının xarakteri necədir?
2. «Tülkü və Alabaş» operasının müəllifi kimdir?
3. Hansı Azərbaycan və Avropa nəfəsli alətlərinin tembrləri bir-birinə oxşayır?

Mövzu 5

MELODİYA MUSIQİNİN CANIDIR

«Qaya» vokal kvarteti

birindən fərqlənən iki melodiyadan ibarətdir. Bu mahnı dahi Azərbaycan müğənnisi, Xalq artisti Rəşid Behbudovun və «Qaya» vokal kvartetinin ifasında gözəl səslənirdi.

İstər xalq mahnılarının, istərsə də bəstəkar mahnılarının melodiyası olur. Melodiyasız mahnı yaratmaq mümkün deyil.

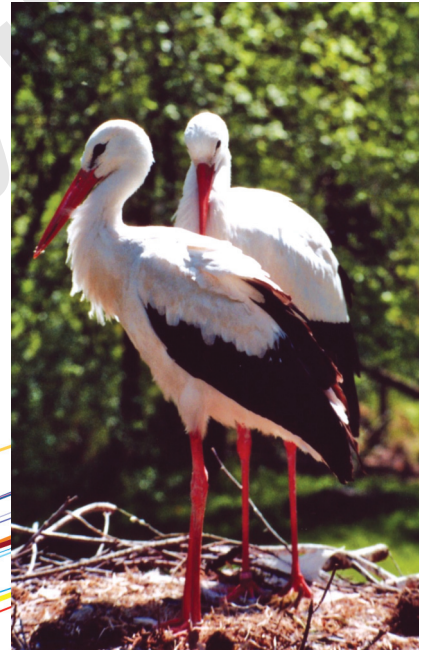
Xalq mahnılarını el musiqiçiləri, xanəndələr, aşığılar yaradır. Sonradan bu mahnılar el şənliklərində, toylarda, bayram mərasimlərində ifa olunur və bütün el-obaya yayılır.

Mahnılar bir-birindən melodiyasının xarakterinə, ölçüsünə, tempinə görə fərqlənir. 2-ci sinifdə öyrəndiyimiz «Çal-oyna» Azərbaycan xalq mahnısı xarakterinə görə bir-

Mahnı öyrənək

AĞACDA LEYLƏK (Azərbaycan xalq mahnısı)

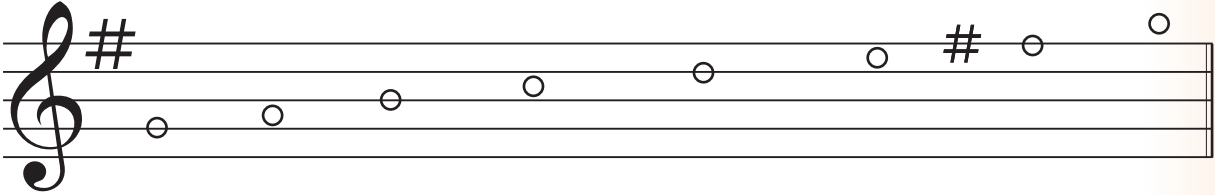
Ağacda leylək yuva bağlar, gedər, (2 dəfə)
Yuvada leylək bala saxlar, gedər. (2 dəfə)
Ağacda leylək baharın öz quşu, (2 dəfə)
Yoxsa küsər, salamlayaq tez quşu. (2 dəfə)
Ağacda leylək, bizə xoş gəlmisən, (2 dəfə)
Nəğməlisən, ya əliboş gəlmisən? (2 dəfə)

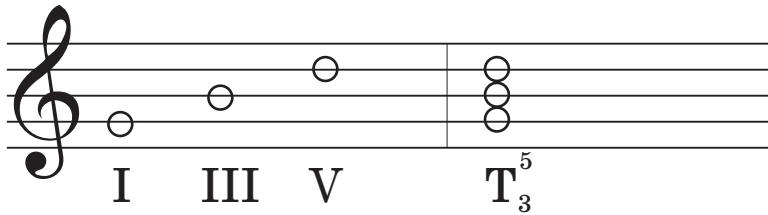
1. Biz do major qammasını tanıyıırıq.

Do major qammasından sonra gələn qamma sol major qamması adlanır. Sol major qammasında bir — fa diyez (#) alterasiya işarəsi vardır.

2. Sol major qammasını notlarla oxuyaq.

Sol major qammasının tonika üçsəslisi qammanın I, III və V səslərindən yaranır:

Musiqi lüğəti

Vokal kvartet — dörd vokal ifaçısının birgə ifa tərzı

Alterasiya — səslərin yüksəkliyini dəyişən işarə

Diyez (#) — səsi yarım ton zilləşdirən işarə

Bemol (b) — səsi yarım not bəmləşdirən işarə

Bekar (♩) — həm diyezi, həm də bemolu ləğv edən işarə

T — tonika qammanın birinci səsinə deyilir.

Rəşid
Behbudov

Suallar

1. «Çal-oyna» Azərbaycan xalq mahnısını hansı məşhur Azərbaycan müğənnisi və vokal ansamblı ifa etmişdir?
2. Vokal kvartet nədir?
3. Alterasiya işarələri nə üçündür?
4. Sol major qammasında neçə alterasiya işarəsi vardır?

Mövzu 6

MUSIQIDƏ İKİHİSSƏLİLİK

«Güloğlan» Azərbaycan xalq mahnısı ikihissəli quruluşa malikdir. Birinci hissə «Moderato» tempində, həzin, 3/4 xanə ölçüsündə səslənir. İkinci hissə isə «Allegro» tempində, yəni cəld, 6/8 xanə ölçüsündə və rəqs xarakterindədir. İndi isə bu mahnını notla oxuyaq və rəqs hərəkətləri edək. Mahnının musiqisi onun ikihissəli quruluşunun melodiyları arasındakı təzadın köməyi ilə yaranır.

Mahnı öyrənək

DİLARƏ

*Musiqisi Oqtay Zülfüqarovun,
sözləri Tofiq Mütəllibovundur.*

Təbaşirə bulanmışdır
Dilarənin saçı, üzü.
Arxayınca gəzirdi o,
Xəbərsizdi bundan özü.

Gülər dedi: «Gəlin yaxın,
Bu bəzəkli qıza baxın.
Saçı ağdır, qaşları ağdır,
Şaxta baba olacaqdır».

Pıçıldaş b-gülüşdülər
Onu görcək yoldaşları.
Eldar dedi: «Ağappaqdır,
Üz-gözünə sürtüb qarı».

Naznaz isə nə söz dedi,
Nə üzünə güldü onun.
Yaylığını çıxararaq
Yanağını sildi onun.

«Dilarə» mahnısı üçhissəli quruluşa malikdir. Onun I və III hissələri eyni melodiya ibarətdir. Orta hissə isə I və III hissədən tempinə görə fərqlənir. Beləliklə, onun quruluşunu belə yazmaq olar: ABA.

İki hissəli mahnılarda hissələr arasında temp, xarakter və xanə ölçüsü fərqli olur. Bu mahnıda bəstəkar dəyişik xanə ölçüsündən istifadə etmişdir. Yəni mahnı əvvəlcə 6/8 xanə ölçüsü ilə başlayır, sonradan 2/4 xanə ölçüsü ilə davam etdirilir. Daha sonra 3/4 xanə ölçülü melodiya ilə rastlaşırıq. Mahnının sonunda 6/8 ölçüsündə olan əvvəl səslənən melodiya yenidən təkrarlanır. Mahnı sakit tempdə səslənsə də, onun daxilində bir gərginlik vardır. Buna bəstəkar müxtəlif yerlərdə xanə ölçüsünün dəyişməsi ilə nail olur. Hətta mahnının I hissəsinin sonunda yalnız bir not yüksəkliyində 3 xanədə sözlərdən istifadə edir.

Musiqi lüğəti

Rəqs xarakterli, 6 səkkizlik notdan ibarət xanə ölçüsü üç çərək nota bərabərdir.

Interval — iki səs arasında məsafə

Prima-1 — iki eyni səs arasında məsafə

Sekunda-2 — iki pillədən ibarətdir.

Tersiya-3 — üç pillədən ibarətdir.

Suallar

1. «Güloğlan» mahnısı neçə hissəlidir?
2. «Güloğlan» mahnısında hansı xanə ölçülərindən istifadə olunur?
3. «Dilarə» mahnısının müəllifləri kimdir?
4. «Dilarə» mahnısı neçə hissəlidir?
5. Interval nədir və hansı intervalları tanıyırsan?

Mövzu 7

MUSIQIDƏ BİR VƏ ÜÇİSSƏLİLİK

Azərbaycan xalq mahnıları arasında elələri vardır ki, onlar kiçik sual və cavabdan ibarətdir. Bu cür mahnılara birhissəli mahnılar deyilir. Belə mahnılardan biri də «Qalanın dibində bir quş olaydım» adlanır. Bu mahnıya bəzən «Qaladan-qalaya» da deyirlər. 2/4 ölçülü, şən xarakterli bu mahnını müxtəlif vaxtlarda Azərbaycanın məşhur müğənniləri, müxtəlif vokal-instrumental ansamblar ifa etmişlər. Sual və cavabdan ibarət iki cümlədən yaranmış bu mahnı birhissəli adlanır.

*Qalanın dibində bir quş olaydım,
Gələnə, gedənə yoldaş olaydım.*

(2) (sual)

(2) (cavab)

Dahi rus bəstəkarı M.İ.Qlinka özünün «Ruslan və Lyudmila» operasında bu mahnıdan «İran qızlarının xoru» kimi istifadə etmişdir. Hər iki musiqi əsərini dinləyib onları müqayisə etmək olar.

Mixail Qlinka

Musiqi dinləyək

Fikrət Əmirovun «Vals» fortepiano pyesini diqqətlə dinləyin. Bu əsərin birinci 8 xanəsi birinci hissə (A), 18 xanəsi orta hissə, yəni ikinci hissə (B), axırındakı 12 xanə isə birinci 8 xanəli hissənin genişlənmiş variantıdır (A).

Musiqi lüğəti

Vokal-instrumental kollektivi — vokal ifaçılar və onları müşayiət edən instrumental ansambl

Qadın xoru — soprano və alt səslərindən ibarət xor kollektivi

Vals — 3/4 ölçülü Avropa rəqsi

Tempo die marchia — marş tempində deməkdir.

Yeni mahnı öyrənək

QIZIL PAYIZ

*Musiqisi Səid Rüstəmovun,
sözləri Mirmehdi Seyidzadəninindir.*

I

Payız gəlib, əsir külək,
Düşür yerə qızıl yarpaq.
Xəzəl olur hər gül-çiçək,
Qızıl rəngə dönür yarpaq.

II

Yağış yağır narın-narın,
Almaları yuyur bağda.
Alov kimi rəngi narın,
Şölə saçır hər budaqda.

III

Göy üzündən bulud keçir,
Dərələri tutur duman.
Qanadlanıb quşlar köçür
Uzaqlara karvan-karvan.

Suallar

1. *Birhissəli musiqi əsəri necə olur?*
2. *Üçhissəli musiqi əsəri necə olur?*
3. *Vals janrında yazılan musiqi nümunələrinin xanə ölçüsü 2/4, 3/4, yoxsa 4/4-dür?*
4. *«Qızıl payız» mahnısının xarakteri necədir və onun müəllifləri kimdir?*
5. *Şəkillər üzrə Azərbaycan və Rusiya təbiətində payız fəslini müqayisə et.*

Azərbaycan təbiəti. «Qızıl payız»

Yuri Volkov. «Payız»

Mövzu 8

KEÇİLMİŞ MÖVZULARIN TƏKRARI

Gəlin keçilmiş mövzuları yada salaq. Öyrəndiyimiz mahnıları bir daha ifa edək.

Aşağıdakı Azərbaycan və Avropa musiqi alətləri zahiri görünüşünə görə və ifaçılıq üsuluna görə yaxın, tembrəcə oxşardır.

Ud

Lütnya

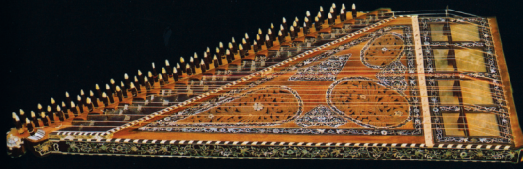
Kamança

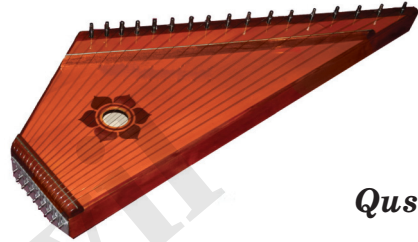
Skripka

Qanun

Qusli

Cəng

Arfa

Tar

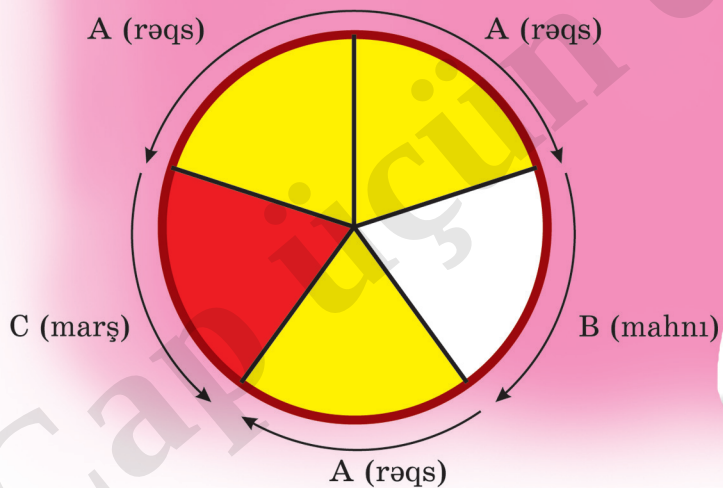
Gitara

MUSİQİDƏ RONDO

RONDO

Mövzu 9

RONDO VƏ MÜXTƏLİF JANRLAR

*Motsart ata və anası ilə
royal arxasında*

İtalyan dilində rondo sözünün mənası «dairə» deməkdir. Bu əsərdə bir hissə vaxtaşırı bir neçə dəfə eynilə təkrarlanır.

Dinləyəcəyimiz «Türksayağı (A la turka) rondo» Motsartın XI sonatasının son hissəsidir. «Mehtərilər» adlanan bu türk hərbi marşına Motsartdan başqa, Avstriya bəstəkarları Haydn və Bethovenin yaradıcılığında da rast gəlirik. İndi isə gəlin dahi Avstriya bəstəkarı Volfqanq Amadey Motsartın forte-

piano aləti üçün yazdığı rondosunu dinləyək.

Mahnılardan da rondo quruluşunu yaratmaq olar. Gəlin biz də mahnılardan rondo quruluşunu yaradaq. Bunun üçün biz bu gün bəstəkar Oqtay Rəcəbovun «Üçüncülərlik biz» mahnısının melodiya-
yasını öyrənəcəyik.

ÜÇÜNCÜLƏRİK BİZ

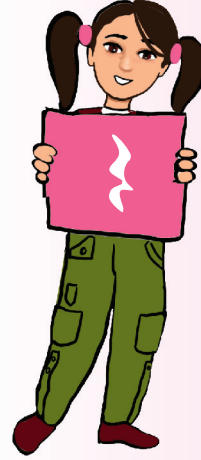

Bu mahnı vals tempində, 3/4 xanə ölçüsündədir. Mahnını çox da tələsmədən ifa etmək lazımdır. Mahnı artıq bizim bildiyimiz sol major qammasında yazılmışdır və şən xarakterlidir. Dinləyəcəyimiz və sonradan oxuyacağımız kiçik bir mahnı Oqtay Rəcəbovun «Biz qızlarıq» mahnısının melodiyasıdır. «Üçüncülərlik biz» mahnısından fərqli olaraq, «Biz qızlarıq» mahnısı mi minor qamması üzərində yazılıb və aramlı tempdə səslənir. Mi minor qammasını oxuyaq.

BİZ QIZLARIQ

Tempo di valse

Musiqi lüğəti

Rondo — dairə deməkdir və bu janrda yazılan əsərlərdə həmişə bir hissə vaxtaşırı bir neçə dəfə təkrarlanır.

Sol major — bir diyezli qammadır, onun bir fa diyez işarəsi vardır.

Mi minor — sol majorun altıncı pilləsindən düzəlir və onda da bir fa diyez işarəsi vardır.

Mehtərilər marşı — qədim türk hərbi marşı

Suallar

1. Rondo sözünün mənası nədir?
2. Hansı Avropa bəstəkarı «Rondo» yazıb?
3. «Üçüncülərlik biz» və «Biz qızlarıq» mahnılarının müəllifi kimdir?
4. Mi minor qamması hansı major qammasından yaranıb?
5. «Biz qızlarıq» və «Üçüncülərlik biz» mahnılarının xarakteri haqqında nə deyə bilərsiniz?
6. «Mehtərilər» marşı hansı xalqa məxsusdur?

Mövzu 10

MAHNILAR VƏ RONDO

Biz artıq keçən dərsdə «Üçüncülərlik biz» və «Biz qızlarıq» mahnılarını öyrəndik. İndi isə gəlin əvvəlcə «Üçüncülərlik biz», sonra isə «Biz qızlarıq» mahnısını bir-birinin ardınca oxuyaq.

Əgər «Üçüncülərlik biz» mahnısını A, «Biz qızlarıq» mahnısını B adlandırsaq, onda belə bir quruluş alarıq: AB. Belə bir quruluşu əvvəlki dərsdə biz ikihissəli adlandırmışıq.

Bundan sonra biz «Üçüncülərlik biz» mahnısını oxusaq, onda ABA, yəni üç hissədən ibarət mahnı çələngi alınar. Bundan sonra gəlin bəstəkar Oqtay Rəcəbovun marş tempində, 2/4 xanə ölçüsündə yazdığı «Oğlanlarıq» mahnısının melodiyasını oxuyaq.

Şənlik, təntənə quruluşu, cəsurluğu təsvir edən bu mahnını C adlandırsaq, onda mahnı çələngimiz ABAC olar. Bütün bunlardan sonra yenidən «Üçüncülərlik biz» mahnısını təkrar oxusaq, onda belə bir quruluş alarıq: ABACA. Göründüyü kimi, burada 3 dəfə «Üçüncülərlik biz» mahnısını, bir dəfə «Biz qızlarıq», bir dəfə də «Oğlanlarıq» mahnısını oxuyuruq. Beləliklə, biz mahnılardan rondo yaratdıq. Bizim rondomuz bir neçə dəfə təkrarlanan bir hissədən və iki yeni hissədən ibarət oldu.

Burada üç dəfə təkrar olunan mahnıya **refren** deyilir.

Musiqi lüğəti

Rondo — bir neçə dəfə təkrarlanan refrendən və iki, yaxud üç yeni hissədən ibarət olur.

Refren — rondoda dəyişilmədən bir neçə dəfə təkrar olunan hissədir.

A(1) «ÜÇÜNCÜLƏRİK
BİZ»

B(2) «BİZ QIZLARIQ»

A(1) «ÜÇÜNCÜLƏRİK
BİZ»

C(3) «OĞLANLARIQ»

A(1) «ÜÇÜNCÜLƏRİK
BİZ»

Suallar

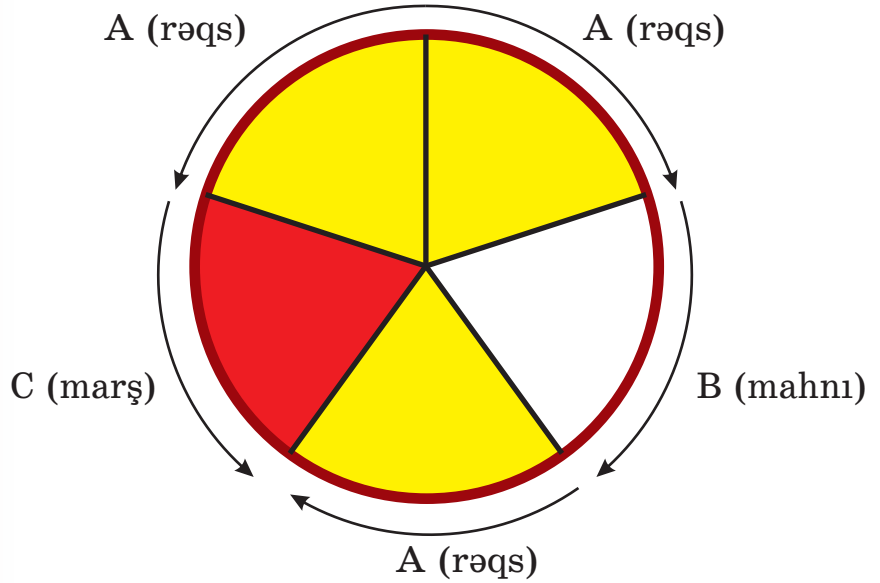
1. Refren nədir?
2. Rondoda refren neçə dəfə təkrar olunur?
3. «Oğlanlarıq» mahnısının müəllifi kimdir?
4. Rondonun quruluşu necə olur?
5. «Biz qızlarıq» və «Oğlanlarıq» mahnılarının xarakterləri bir-birindən necə fərqlənir?

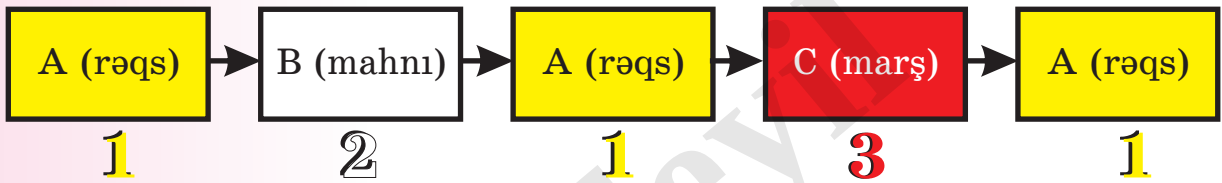
Mövzu 11

RONDO VƏ MAHNILAR

Rondo dairə adlandığından, melodiyanın dairə daxilində saat əqrəbi istiqamətində necə hərəkətdə olduğunu nəzərdən keçirək.

Bizim mahnılardan yaratdığımız rondoda A refren («Üçüncülərək biz») üç dəfə təkrar olunur və rəqs (vals) xarakterli olduğu üçün dairədə sarı rəngdə, B «Biz qızlarıq» mahnı xarakterli olduğundan ağ rəngdə, C marş xarakterində səsləndiyindən qırmızı rəngdə göstərməlidir. Mahnılarla yaratdığımız rondo quruluşunu sxemlə də göstərmək olar:

İndi isə gəlin «Üçüncülərək biz», «Biz qızlarıq», «Oğlanlarıq» mahnılarını bir-birinin ardınca sxemdə göstərilən qaydada oxuyaq.

V.A.Motsartın fortepiano aləti üçün yazdığı rondonu fortepiano və tarın ifasında dinləyək və onu mahnılardan istifadə etməklə yaratdığımız rondo ilə müqayisə edək.

Yeni mahnı öyrənək

GÖZƏL VƏTƏN

*Musiqisi Oqtay Zülfüqarovun,
sözləri Teymur Elçinindir.*

I

Bizim Vətən nəğməmiz
Uzaqlara yayılsın!
Səsimizdən hər tərəf
Yuxusundan ayılsın!

Nəqərat:

Gözəl Vətən, can Vətən,
Bizə mehriban Vətən!

II

Yayda başı qar olar
Papağı şiş dağların.
Verər bizə çoxlu bar
Sənin geniş bağların.

Nəqərat:

Gözəl Vətən, can Vətən,
Bizə mehriban Vətən!

III

Sən xoşbəxt böyüdürsən
Bizi hər gün, hər saat.
Göylərə uçaq deyər,
Bizə verirsən qanad.

Nəqərat:

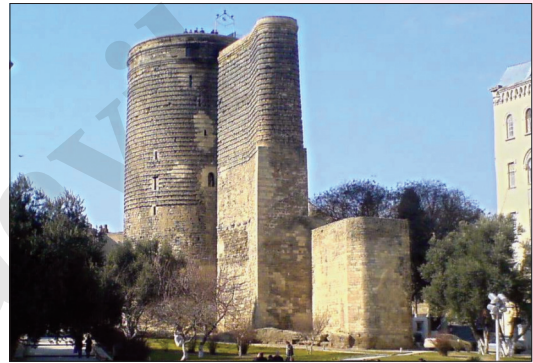
Gözəl Vətən, can Vətən,
Bizə mehriban Vətən!

*Azərbaycan Respublikasının
fiziki xəritəsi*

Göygöl

Qız qalası

Suallar

1. Oxuduğumuz rondo ilə V.A.Motsartın rondosu arasında hansı oxşar cəhətlər var?
2. «Gözəl Vətən» mahnısının müəllifləri kimdir?
3. «Gözəl Vətən» mahnısı hansı musiqi janrındadır?
4. Öyrəndiyin daha hansı mahnılardan istifadə etməklə rondo yaratmaq olar?

Mövzu 12

ZƏRBI-MUĞAM VƏ RONDO

Zərbi-muğamlar irihəcmli, vokal-instrumental musiqi nümunəsinə deyilir. Zərbi-muğamlar müəyyən ölçüdə, ahəngdə olur və burada xanəndə məhdud ritmə tabedir.

Dinləyəcəyimiz «Qarabağ şikəstəsi» zərbi-muğamı xanəndə və onu müşayiət edən Azərbaycan xalq çalğı alətlərindən ibarət ansambl tərəfindən ifa olunur.

«Qarabağ şikəstəsi» zərbi-muğamının giriş hissəsi bütün muğamın ifası müddətində dəyişmədən dörd dəfə səslənir və bu zaman xanəndə oxumur. Artıq rondo janrından bildiyimiz bu hissəni refren adlandırmaq olar. I və II refren arasında xanəndə «Çoban bayatısı»nın intonasiyalarına yaxın həzin bir melodiya oxuyur. II və III refren arasında «Çoban bayatısı» intonasiyası bir qədər də inkişaf etdirilir. Sonradan bu inkişaf başqa bir tərzdə ifa olunur.

Deməli, «Qarabağ şikəstəsi» zərbi-muğamı da artıq tanıdığımız rondo quruluşuna oxşayır. «Çoban bayatısı»nı tütəyin ifasında dinləyək və onu «Qarabağ şikəstəsi» zərbi-muğamı ilə müqayisə edək.

Yeni mahnı öyrənək

ŞƏN YOLKA

*Musiqisi Ağabacı Rzayevanın
sözləri Tofiq Mütəllibovundur.*

I

Geyinibsən al-əlvan,
Budaqların çıraqban.
Dövrə vurur qız, oğlan,
Nəgmə deyir, şən yolka,
Sən nə gözəlsən, yolka!

II

Çölü, meşəni bəzə
Düzləri gəzə-gəzə,
Hər il qonaq gəl bizə,
Ürək açan şən yolka,
Sən nə gözəlsən, yolka!

Nəqərat:

Dildə gəzir sorağın,
Bəzənib hər budağın.
Şaxta baba qonağın
Olmuş sənin, şən yolka,
Sən nə gözəlsən, yolka!

Musiqi lüğəti

Zərbi-muğam — xanəndə və tərkibində zərb alətləri olan xalq çalğı alətləri ansamblı ilə ifa edilən ritmik muğam

Çoban bayatısı — tütəkdə ifa edilən musiqi

Suallar

1. Zərbi-muğam nədir?
2. Zərbi-muğam kim tərəfindən ifa olunur?
3. «Qarabağ şikəstəsi» zərbi-muğamının quruluşu necədir?
4. «Şən yolka» mahnısının müəllifləri kimdir?

AZƏRBAYCAN XALQ RƏQSLƏRİ VƏ RONDO

Bildiyimiz kimi, rondoya xas olan musiqi quruluşunda refren, yəni bir neçə dəfə təkrar olunan musiqi I, III və V musiqi parçası kimi səslənir. Azərbaycan qədim xalq rəqslərində isə elələrinə rast gəlirik ki, onlarda refren I deyil, II, IV və VI musiqi parçası kimi üç dəfə dəyişmədən təkrarlanır. «Turacı» Azərbaycan xalq rəqsində də bu qayda öz əksini tapıb.

«Turacı» rəqsi

Yəni bu rəqsdə əvvəlcə giriş kimi mülayim xarakterli (A) musiqi parçası səslənir, ondan sonra refren (B) adlanan musiqi səslənir, daha sonra zildə səslənən gərgin xarakterli yeni musiqi gəlir (C) və onu yenə də bizə məlum refren (B) tamamlayır.

II refren musiqi hissəsini həzin, zəif bir musiqi əvəz edir və o da refren (B) ilə tamamlanır. «Turacı» rəqsini dinləyək və onun hissələrini təyin etməyə çalışaq.

Rondo quruluşunu aydınlaşdırmaq üçün öyrəndiyimiz bəstəkar Oqtay Rəcəbovun «Üçüncülərlik biz», «Oğlanlarıq», «Biz qızlarıq» mahnılarını ayrı-ayrılıqda yada salaraq, «Üçüncülərlik biz» — «Biz qızlarıq» — «Üçüncülərlik biz» — «Oğlanlarıq» — «Üçüncülərlik biz» sırasını, yəni yaranmış rondo quruluşuna uyğun musiqi nümunələrini oxuyaq.

Rondo quruluşunu bir daha yada salmaq üçün dahi Avstriya bəstəkarı V.A.Motsartın «Türksayağı rondo» əsərini diqqətlə dinləyək və orada refren eşidilən zaman əl çılaq.

Suallar

1. Rondo quruluşunda əsər yazan hansı bəstəkarları tanıyırsan?
2. Rondo quruluşlu hansı Azərbaycan xalq rəqsini tanıyırsan?

Mövzu 14

AZƏRBAYCAN XALQ VƏ BƏSTƏKAR YARADICILIĞINDA RONDO

Artıq biz mahnılar, rəqslər, zərbi-muğamlar vasitəsilə rondo musiqi quruluşunu mənimsədik. Rondo quruluşuna biz Azərbaycan kütləvi rəqsi olan «Yallı»larda da rast gələ bilərik. Gəlin, «Naxçıvan yallısı»nı dinləyək və onun rondo quruluşunu araşdıraq.

Yallıda dəyişməyən və üç dəfə təkrar olunan melodiya (refren) səslənəndə əl çalmaq lazımdır. Musiqi ikinci dəfə səslənəndə onun ritminə uyğun oğlan və qızlardan ibarət bir qrup «Yallı» gedir, yerdə qalan uşaqlar isə əlləri ilə rəqsin ritmini tuturlar.

Qara Qarayevin «Şən hadisə» fortepiano pyesində də əsas melodiya bir neçə dəfə təkrarlanır və onların arasında yeni musiqi parçaları səslənir.

Yeni mahnı öyrənək

GÖYDƏ SÜZƏN GƏMİ

*Musiqisi Səid Rüstəmovun,
sözləri Mirmehdi Seyidzadəninindir.*

Mavi göydə süzür gəmi, hey,
Gəminin var dağ görkəmi, hey.
Ulduzlara doğru gedir,
Gedir, gedir, gedir, hey!
Gəmidəki cəsur dayı, hey!

Ağ ulduzlar dalğa-dalğa,
Səpələnir sola-sağa.
Təyyarəçi-kosmonavtlar
Gedir, gedir, gedir, hey!
Salam verir bizim xalqa, hey!

Bu mahnı sürətli tempdə, major ladında, 2/4 xanə ölçüsünə uyğun səslənir.

Suallar

1. «Göydə süzən gəmi» mahnısının müəllifləri kimdir?
2. Bu mahnı haqqında nə deyə bilərsiniz?
3. «Yallı» necə rəqsdir?
4. Rondo quruluşlu hansı əsərlərin adını söyləyə bilərsiniz?

İNTONASIYA və MUSIQININ İNKİŞAFI

Mövzu 15

İNTONASIYA VƏ MUSİQİ OBRAZI

Danışiq zamanı eyni bir sözü həm adi formada, həm də sual və əmr şəklində demək olar. Məsələn, «Bəli» sözünü üç cür tələffüz etmək mümkündür: «Bəli», «Bəli?», «Bəli!»

Şekillərdən görüldüyü kimi, «Bəli» sözünün tələffüz tərzindən asılı olaraq, insanın üzünün ifadəsi də dəyişir. Musiqidə də belədir. Yeni musiqinin obrazına uyğun olaraq bəstəkarlar onun məzmununu təsvir etmək üçün müxtəlif musiqi ifadə vasitələrindən, dinamik çalarlardan, müxtəlif templərdən, rəngarəng tembrlərdən, müxtəlif xarakterli melodiyalardan, ritmlərdən istifadə edirlər.

Bəstəkar Fikrət Əmirovun «Sevil» operasından müxtəlif xarakterli iki musiqi parçasını dinləyək.

Göründüyü kimi, Fikrət Əmirov Sevilin öz balası Gündüzə oxuduğu «Sevilin laylası»nda ana obrazını yaratmaq üçün həzin intonasiyalı, sakit xarakterli, Gündüzün babası Atakişinin oxuduğu «Atakişinin kupletləri»ndə baba obrazını yaratmaq üçün isə şən, yumorlu intonasiyaya malik melodiyalardan istifadə etmişdir.

Yeni mahnı öyrənək

QALX AYAĞA, AZƏRBAYCAN!

*Musiqisi Oqtay Rəcəbovun,
sözləri Əjdər Ağayevindir.*

I

Qalx ayağa, Azərbaycan!
Alovlardan vurub keç!
Daha bəsdir, aç gözünü,
Düşməninə yaxşı seç!

Nəqərat:

Qeyrətini bayraq elə,
Silahını uca tut! (2)
Qoy məhv olsun qatı düşmən,
Nəfəs alsın ana yurd! (2)

II

Sən gurulda səmalarda,
İldırımtək çax, Vətən!
Düşməninə bir andaca,
Külə döndər, yax, Vətən!

Nəqərat:

III

Qalx ayağa, Azərbaycan!
Sənin üçün verək can.
Ölüm bizi qorxutmayır,
Haqq yolunda, ana can!

Nəqərat:

Suallar

1. İntonasiyanı necə izah edə bilərsən?
2. Bəstəkar Fikrət Əmirovun hansı operasını tanıyırsan?
3. «Sevil» operasından «Sevilin laylası» və «Atakişinin kupletləri» intonasiyalarına görə necə fərqlənir?
4. «Qalx ayağa, Azərbaycan!» mahnısının müəllifləri kimdir?
5. «Qalx ayağa, Azərbaycan!» mahnısının obrazını yaratmaq üçün bəstəkar hansı intonasiyalardan istifadə etmişdir?

Mövzu 16

İFADƏLİ MAHNI OXUMAQ VƏ İFADƏLİ NİTQ

Gəlin keçən dərsdə öyrəndiyimiz «Qalx ayağa, Azərbaycan!» mahnısını oxuyaq, sonra onun mətninin və musiqisinin intonasiyalı ifa olunmasına diqqət yetirək. Bəstəkarlar mahnı yazarkən notlardan əlavə, pauzalardan, dinamik çalarlardan, melodiyanın yuxarı və aşağı hərəkətindən və digər musiqi ifadə vasitələrindən istifadə edirlər. Əgər biz mahnının melodiyasını oxuyarkən musiqi ifadə vasitələrini düzgün tətbiq etməsək, onda mahnını ifadəli şəkildə oxuya bilmərik.

Musiqi intonasiyasından fərqli olaraq, nitq intonasiyası mətndə qeyd olunmur. «Qalx ayağa, Azərbaycan!» mahnısının «Qalx ayağa, Azərbaycan!» cümləsinə uyğun melodik fraza əgər musiqidə sualdırsa, «Alovlardan vurub keç» cümləsinə uyğun olan musiqi frazası cavab hissəsidir.

Burada ikinci fraza birinci frazadan daha güclü səslənir. Mahnının ikisəsli nəqəratı isə onun bəndindən güclü ifa olunmalıdır. Mahnını oxuyarkən sözlərdəki vurğulu hecanın musiqi frazasında olan güclü məqama uyğunluğuna diqqət yetirmək lazımdır.

Yeni musiqi dinləyək

Böyük Azərbaycan bəstəkarı Fikrət Əmirovun «Sevil» operasından «Proloq»u dinləyək. «Sevil» operasının «Proloq»unda klassik Azərbaycan muğamı olan «Bayatı-Kürd»ün intonasiyalarından istifadə olunmuşdur.

Musiqi lüğəti

Fraza — musiqi cümləsində olan sual və cavablardır.

Proloq — italyancadan tərcümədə müqəddimə deməkdir.

Adətən, opera əsərlərinin əvvəlində uvertüra səslənir, lakin elə məşhur operalar da var ki, onların əvvəlində «Proloq», yaxud «İntroduksiya» adlanan bir musiqi səslənir və operanın ümumi əhvali-ruhiyyəsi bu musiqi parçasında öz əksini tapır.

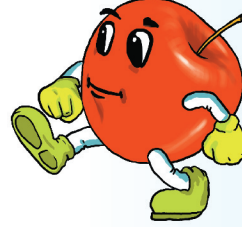
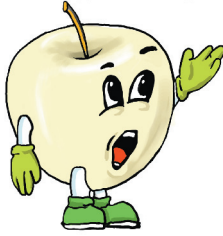
Yeni mahnı öyrənək

NEFTÇİLƏR MAHNISI

*Musiqisi Tofiq Quliyevin,
sözləri Süleyman Rüstəmindir.*

I

Canım Bakı, qanım Bakı, ana Vətən!
Yaranmışın xalqımızın qüdrətindən.
Qara qanın qaranlığa işıq saçır,
Ağ günlərdən gələcəyə yollar açar.

Nəqərat:

Sənsən həyatım, qolum, qanadım,
Şöhrətim, adım, Azərbaycan!
Qəlbimdə qaynar qızıldan çaylar,
Şöhrətim, şanı, Azərbaycan!

Suallar

1. Musiqi ifadə vasitələri nə üçündür?
2. Musiqi frazası nədir?
3. Musiqidə proloq nə deməkdir?
4. «Neftçilər mahnısı»nın müəllifləri kimdir?
5. «Neftçilər mahnısı»nın obrazını yaratmaq üçün bəstəkar hansı intonasionalardan istifadə etmişdir?

Mövzu 17

MUSIQİ ƏSƏRLƏRİNİN EMOSİONAL XARAKTERİ

Musiqi frazası, melodiya, musiqi pyesləri, hətta böyük həcmli musiqi əsərləri bir, iki, yaxud bir neçə musiqi özəyindən yaranır. Bu özlərin hər birini biz musiqi əsərlərində, onların təkrar olunan hissələrində, hətta dəyişilmiş halda olsa belə, tanıyıırıq. Bu musiqi özlərində melodiyanın, ritmin, musiqi dilinin, ən əsası isə musiqi-nin xarakterinin ilkin elementlərini hiss etmək mümkündür.

Bunu başa düşmək üçün bəstəkar Musa Mirzəyevin «Gəl, gözəlim» Azərbaycan xalq mahnısı əsasında bəstələdiyi «Bahar təranələri» fortepiano pyesini, Üzeyir Hacıbəylinin Azərbaycan «Cəngi» hərbi rəqsinin intonasiyaları və ritmi üzərində fortepiano aləti üçün yazdığı «Cəngi» əsərini və Qara Qarayevin «Fikirli» fortepiano pyesini dinləyək. Bu əsərlərdə üç əhvali-ruhiyyə (yəni şən, mübariz ruhlu və qəmli) əks olunmuşdur. Deməli, bəstəkarlar müxtəlif intonasiya-lardan istifadə etməklə müxtəlif xarakterli musiqi əsərləri yarada bilirlər.

Yeni mahnı öyrənək

QƏRƏNFİL

*Musiqisi Səid Rüstəmovun,
sözləri Mirmehdi Seyidzadəninindir.*

I

Qərənfilim açıb qönçə,
Yarpaqları incə-incə.
Ətir yayır hər tərəfə,
Bağçamızda meh ədikcə.

II

Var bağçada hər rəng çiçək,
Qərənfilim gözəl, göyçək.
Gülür bağda baharçağı,
Söyləyir: «Gəl, ətrimi çək».

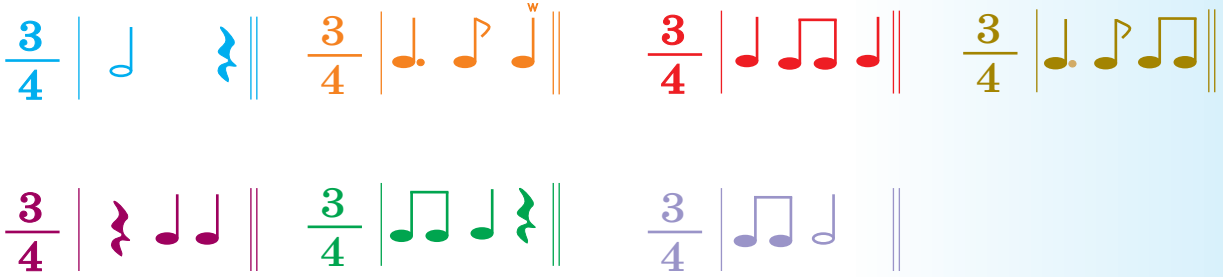
III

Bağda gördüm hər rəngini,
Qərənfilin qəşəngini.
Mən ətrindən aldım onun,
Bu nəğmənin ahəngini.

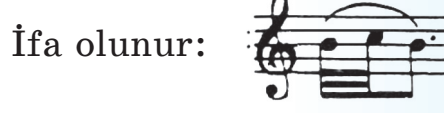

Mahnı aramlı tempdə, 3/4 vals ölçüsündə, lya minor tonallığında səslənir. Mahnıda aşağıda göstərilən not vəznlərindən istifadə olunmuşdur.

Mordent italyan dilindən tərcümədə «iti» deməkdir. Yüksəkliyi eyni olan iki əsas səs arasında yuxarı və ya aşağı köməkçi səsin cəld ifa olunmasına mordent deyilir. Mordent notun üstündə yazılır və bu işarə ilə göstərilir:

Musiqi lüğəti

Cəngi — mübariz ruhlu
Azərbaycan xalq rəqsi

Vəzn — notların uzunluğu

Suallar

1. «Cəngi», «Bahar təranələri», «Fikirli» fortepiano pyesləri xaraktercə bir-birindən necə fərqlənir?
2. «Cəngi» nə cür əsərdir?
3. «Qərənfil» mahnısının müəllifləri kimdir?

İFADƏLİ VƏ TƏSVİRİ İNTONASIYALAR

İntonasiyalar müxtəlif cür olur: bir qismi insanın əhvali-ruhiyyəsini, hislərini, fikirlərini ifadə edir, digərləri insanın hər hansı bir hərəkətini (addımlamağını, qaçmağını), yaxud müxtəlif səsləri, hay-küyü və digər həyatı hadisələri təsvir edir. Məsələn, keçən dərsdə dinlədiyimiz Qara Qarayevin «Fikirli» fortepiano pyesində insanın qəmli əhvali-ruhiyyəsi hiss olunur. Bəstəkar Ağabacı Rzayevanın şair Tofiq Mütəllibovun sözlərinə yazdığı «Şən yolka» mahnısında isə Yeni il bayramını qarşılayan uşaqların şən əhvali-ruhiyyəsi ifadə edilir. Yaxud hansısa bir hərəkəti təsvir edən musiqi əsərləri də vardır. Məsələn, «Çəkicim, vur!» mahnısında musiqi ifadə vasitələrinin köməyi ilə oğlanın məstan pişik üçün ev tikməsi təsvir olunur.

ÇƏKİCİM, VUR!

*Musiqisi Asya Sultanovanın,
sözləri Teymur Elçinindir.*

I

Çəkicim, vur, tıq, tıq, tıq,
Ev tikirik biz.
Çəkicim, vur, tıq, tıq, tıq,
Dayanma işsiz.

Nəqərat:

Külək əsir, soyuqdur,
Məstanın evi yoxdur.

II

Çəkicim vur, tıq, tıq, tıq,
Vur mismarı bərk.
Çəkicim vur, tıq, tıq, tıq,
Gərək tələsək.

Nəqərat:

Külək əsir, soyuqdur,
Məstanın evi yoxdur.

Musiqi dinləyək

«HEYRATI» ZƏRBI-MUĞAMI

Ritmik və ya zərbi-muğam adlanan muğamlarımızı xanəndələr müxtəlif zərb alətləri olan Xalq Çalğı Alətləri Ansamblı ilə birgə ifa edirlər. «Arazbarı», «Ovşarı», «Mani», «Simayi-Şəms» və «Heyratı» muğamları zərbi-muğamlardır. Zərbi-muğamlarda coşqun ritm, mübariz ruh hiss olunur. Buna görə də Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyinin böyük nəfəs alətləri orkestri «Heyratı» zərbi-muğamından hərbi nümayişlərdə əsgərlərin marş hərəkətlərini müşayiət etmək üçün istifadə edir.

*Toğrul Nərimanbəyov.
«Muğam»*

*Rəssam Toğrul Nərimanbəyov həm də
gözəl vokal ifaçısı idi.*

Muğam lüğəti

Təsviri intonasiya — müəyyən hərəkət və hadisələri təsvir edən musiqi

Suallar

1. «Çəkicim, vur» mahnısının müəllifləri kimdir?
2. «Çəkicim, vur» mahnısı major, yoxsa minor əhvali-ruhiyyəsinə uyğundur?
3. Zərbi-muğam nədir?
4. Hansı muğamların adını bilirsən?
5. Hansı zərbi-muğamların adını söyləyə bilərsən?

Mövzu 19

DƏNİZ OBRAZI AZƏRBAYCAN VƏ KLASSİK RUS BƏSTƏKARLARININ YARADICILIĞINDA

*Nikolay
Rimski-Korsakov*

*«Sadko» film-operasından
«Fırtınalı dəniz»*

*«Sadko» film-operasından
«Sualtı dünya»*

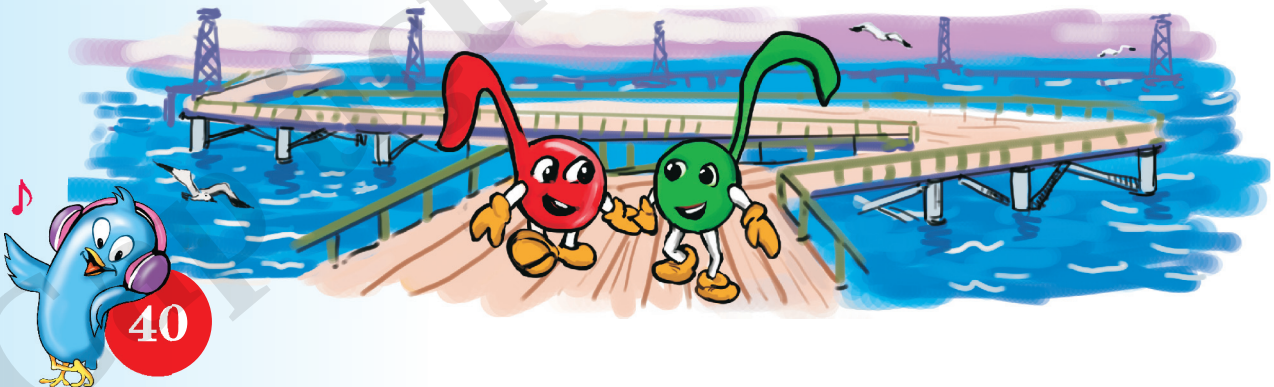
*Tahir Salahov.
«Qara Qarayevin portreti»*

*«Dəniz estakadası» sənədli
filmindən «Sakit dəniz»*

Bir sıra dünya şöhrətli bəstəkarlar müxtəlif janrlı əsərlərində sakit və fırtınalı dəniz obrazını musiqi ifadə vasitələri ilə təsvir etmişlər. Məsələn, dahi rus bəstəkarı Nikolay Rimski-Korsakov «Sadko» operasında, Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayev «Dəniz estakadası» sənədli filminə yazdığı musiqidə müxtəlif xarakterli dəniz obrazları yarada bilmişlər.

Gəlin həmin əsərlərdən bir parça dinləyək və onları yuxarıda təqdim etdiyimiz təsviri incəsənət əsərlərinin xarakterləri ilə müqayisə edək.

Yeni mahnı öyrənək

BALACA NEFTÇİ

*Musiqisi Telman Hacıyevin,
sözləri Rəfiq Zəkanındır.*

Neftçidir mənim atam,
İşləyir yorulmadan
Xəzərin qucağında.
Düşündə nişanı var,
Onu hamı tanıyır
Abşeron torpağında.

Hərdən söz düşən zaman,
Ya bir qız, ya bir oğlan
Soruşur, nəçiyəm mən?
Baxıb gülümsəyirəm,
Uşaqlara deyirəm:
— Balaca neftçiyəm mən.

ENHARMONİK BƏRABƏR SƏSLƏR

Musiqi əsərlərinin not yazısında elə səslərə rast gəlinir ki, onlar ucalığına görə eyni, adlarına görə isə müxtəlifdir. Bu cür səslərə enharmonik bərabər səslər deyilir.

Məsələn, «do» və «re» arasında yerləşən səs «do» səsinin yarım ton zilləşməsinə görə do diyez, re səsinin yarım ton bəmləşməsinə görə isə re bemol adlansa da, onlar eyni cür səslənirlər.

Do #	=	Re b
Re #	=	Mi b
Fa #	=	Sol b
Sol #	=	Lyab
Lya #	=	Si b

Musiqi lüğəti

Sadko — rus dastanlarının qəhrəmanı

Suallar

1. «Dəniz» mövzusunda musiqi yazan hansı bəstəkarları tanıyırsan?
2. «Balaca neftçi» mahnısının müəllifləri kimdir?
3. «Balaca neftçi» mahnısının xarakteri necədir?
Bu mahnı majorda, yoxsa minorda yazılmışdır?
4. Enharmonik səslər hansı səslərə deyilir?

MUSIQİNİN İNKİŞAFI

Rauf Hacıyev

Öyrənəcəyimiz bəstəkar Rauf Hacıyevin şair Məmməd Rahimin sözlərinə yazdığı «Samur» mahnısını iki cür oxumaq olar. Sual və cavabdan ibarət birinci və ikinci cümlələr hər birisi repriza işarəsilə təkrarlanır.

Onun üçün bəstəkar, metso-piano və metso-forte ifadə vasitələrindən istifadə etmişdir.

SAMUR

*Musiqisi Rauf Hacıyevin,
sözləri Məmməd Rahimindir.*

I

Bir çay vardır, adı Samur,
Əziz tutar ellər onu. (2)
Gah coşdurar, gah daşdırar,
Dağdan gələn sellər onu. (2)

II

Dərələrdən, təpələrdən
Gurhagurla axar, keçər. (2)
Bənövşəli sahillərə
Heyran-heyran baxar, keçər. (2)

III

İçər onun buz suyundan
Sahillərin reyhanları. (2)
Xoş yerişli, xoş baxışlı
Azərbaycan ceyranları.

«Samur» mahnısının ikinci bəndini onun mətninin xarakterinə uyğun f (forte) nüansı ilə, üçüncü bəndi isə birinci bəndi oxuduğumuz kimi ifa etsək, onda mahnının ifaçılıq xarakterində müəyyən inkişafın olduğunu görürük.

6/8 ölçülü xanədə 6 səkkizlik not yerləşir və «Samur» mahnısının melodiyasında səkkizlik çərək, on altılıq və nöqtəli çərək notundan istifadə olunmuşdur.

Musiqi dinləyək

«BAYATI-İSFAHAN» TƏSNİFİ

«Bayati-Şiraz» muğamı yeddi əsas Azərbaycan muğamından biridir. Onun şöbələrindən biri olan, qəmli xarakterə malik «Bayatı-İsfahan» təsnifini dinləyək və orda musiqinin inkişafına diqqət yetirək.

Musiqi lüğəti

Təsnif — muğam şöbələri arasında olan romans xarakterli vokal əsəridir.

«Muğam üçlüyü». Xanəndə Alim Qasimov

Suallar

1. Musiqidə inkişaf nə deməkdir?
2. «Samur» mahnısının müəllifləri kimdir?
3. «Samur» mahnısında musiqi necə inkişaf edir?
4. Təsnif nədir?
5. «Bayatı-İsfahan» təsnifində musiqi necə inkişaf edir?

Mövzu 21

AVROPA VƏ RUS BƏSTƏKARLARININ YARADICILIĞINDA XALQ MUSIQISI

Dünya bəstəkarları öz yaradıcılıqlarında həmişə xalq musiqi nümunələri olan mahnılardan, rəqslərdən istifadə etmişlər. Çox illər əvvəl fransız bəstəkarı Jan Batist Lülili də fransız xalqının kənd bayramlarında, el şənliklərində ifa etdiyi «Qavot» adlanan xalq rəqsinə müraciət edərək eyniadlı əsər yaratmışdır. Sonradan bu rəqs Fransa kral sarayında ifa olunmağa başladı. Saray adamları onun təranələri altında rəqs edirdilər.

«Qavot» yüngül və zərif rəqsdir. Bu rəqs də, artıq bildiyimiz üçhissəli quruluşa malikdir. Onun cəld templi I və III hissələri eynidir. II hissə isə xarakterinə görə fərqlənir.

Gəlin Jan Batist Lüllinin «Qavot» əsərindən bir parçanı notla oxuyaq.

Cəld

Dahi rus bəstəkarı M.İ.Qlinkanın «Qalanın dibində bir quş olaydım» adlı Azərbaycan xalq mahnısından istifadə edərək «Ruslan və Lyudmila» operasında «İran qızlarının xoru»nu yaratdığını biz ikinci sinifdən bilirik. Gəlin həmin adıçəkilən operadan xoru dinləyək, sonradan isə bizə məxsus olan xalq mahnısını notlarla oxuyaq.

Marş tempində

Yeni mahnı öyrənək

VƏTƏN

*Musiqisi Ağabacı Rzayevanın,
sözləri Tofiq Mütəllibovundur.*

Vətən! Eşqinlə qazanırıq zəfərlər,
Dəyişir simasını hər gün kəndlər, şəhərlər.
Vətən! Adında olan məna dərinidir,
Dünyada ən bəxtəvər sənin nəsilələrin.

Ağabacı Rzayeva

Bu mahnı marş xarakterli, təntənəli əhvali-ruhiyyəyə malikdir. Onun xanə ölçüsü 2/4-dir və minor ladında səslənir. Mahnıda səkkizlik, on altılıq çərək notları ilə bərabər, I və IX xanələrdə ona marş xarakteri verən nöqtəli səkkizlik nota da rast gəlirik. Bu nöqtə səkkizlik notu yarısı qədər artırır.

Suallar

1. «Qavot» hansı xalqa məxsus rəqsdir?
2. Hansı fransız bəstəkarı bu adda əsər yaratmışdır?
3. M.İ.Qlinka hansı Azərbaycan xalq mahnısından istifadə etmişdir?
4. «Vətən» mahnısının müəllifləri kimdir?
5. «Vətən» mahnısı haqqında daha nə deyə bilərsən?

Mövzu 22

AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ YARADICILIĞINDA XALQ MUSIQISI

Əvvəlcə «Dağların başın qışda qar alar» şən xarakterli, bənd və nə-qəratdan ibarət Azərbaycan xalq mahnısını, bunun ardınca isə bəstəkar Musa Mirzəyevin «Bahar təranələri» adlı fortepiano pyesini dinləyək.

Bu iki musiqinin müqayisəsindən məlum olur ki, Azərbaycan xalq mahnısı bəstəkar Musa Mirzəyevin yazdığı fortepiano əsərində çoxsəsli şəkildə ifa olunur. Deməli, fortepiano pyesində təksəsli xalq mahnısı çoxsəsli musiqiyə çevrilməklə inkişaf etdirilmişdir. Hər iki əsər eyni bir melodiya əsaslandığı üçün şən xarakterdə səslənir.

Yeni mahnı öyrənək

CANLI GUŞƏMİZ

*Musiqisi Məhdəd Əhmədovun,
sözləri Tofiq Mütəllibovundur.*

I

Guşəmizdə göyərçin,
Toyuq, kəklik, qaz da var.
Onlara yemək verib,
Qulluq edir uşaqlar.

II

Bizim canlı guşədə
Vardır dovşan, var tülkü.
Toyuqlara hey baxır,
Yenə hiyləgər tülkü.

Nəqərat:

Hey baxır, hey baxır,
Yenə hiyləgər tülkü.

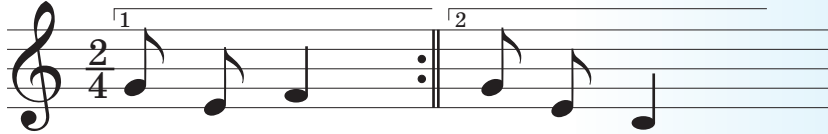
Təbiətin qorunmasına həsr olunmuş «Canlı guşəmiz» mahnısı ikisəslidir. Onun hər iki hissəsini ayrı-ayrılıqda öyrənib, sonradan bir yerdə oxumağa cəhd göstərək.

VOLTA

«Volta» italyan sözü olub, mənası dəfə deməkdir.

Melodiya təkrar olunarsa, belə halda, melodiyanı təkrar yazmamaq üçün volta adlanan işarədən istifadə olunur.

Məsələn:

Volta işlədilən musiqi əsərlərində melodiya birinci dəfə bütünlüklə volta işarəsinə qədər dəyişmədən ifa olunur. Təkrar ifada isə voltanın yazıldığı yeri ifa etmədən II voltaya keçirlər.

Azərbaycanın görkəmli xanəndəsi Cabbar Qaryağdıoğlunun rəhbərlik etdiyi muğam üçlüyü

Suallar

1. «Canlı guşəmiz» mahnısının müəllifləri kimdir?
2. Volta işarəsi nə üçündür?
3. Bəstəkar yaradıcılığında daha hansı xalq mahnılarını eşitmisən?

Mövzu 23

AZƏRBAYCAN MUSIQISI VƏ NOVRUZ BAYRAMI

Artıq qış ömrünü başa vurmaqdadır. Havalar yavaş-yavaş isinməyə başlayır. Günəşin hərarətindən torpaq oyanır, qar əriyir. Ərimiş qar günəşin istisindən buxarlanaraq göyə qalxır və yağış kimi yenidən torpağa qaydır. Məhz bu mövzu da bəstəkar Fikrət Əmirovun şair Zeynal Cabbarzadənin sözlərinə yazdığı «Bahar gəlir» mahnısında öz əksini tapmışdır.

BAHAR GƏLİR

*Musiqisi Fikrət Əmirovun,
sözləri Zeynal Cabbarzadəninindir.*

Axar sular aşır, daşır,
Dağ, dərələr yaşıllaşır.
Sevincimiz həddən aşır,
Ay uşaqlar, xoş bahar gəlir!

Dağda çoban çalır tütək,
Ot otlayır qoyun, inək.
Əsir sərin-sərin külək,
Ay uşaqlar, xoş bahar gəlir!

Azərbaycan xalqı «Novruzunu», «Novruzgülü» kimi xalq rəqsləri yaratmışdır. Bu rəqslər bütün Türk dünyasında keçirilən Novruz bayramına həsr olunmuşdur. «Novruz» sözünün mənası yeni gün deməkdir. Yəni Novruz bayramının gəlişi Şərqdə yeni ilin başlanması kimi qeyd olunur.

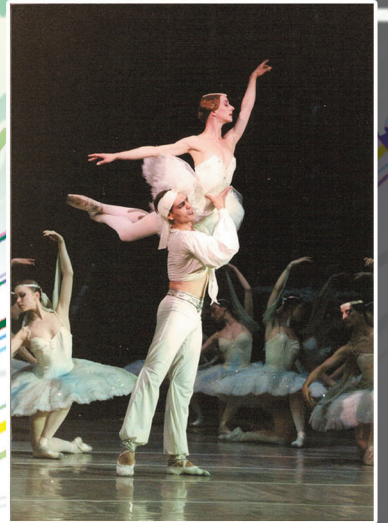
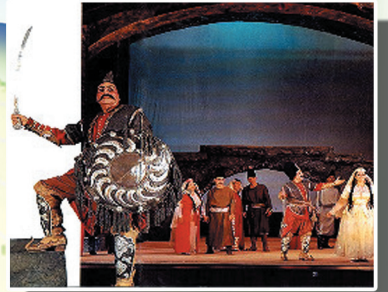
Gəlin həmin rəqsi dinləyək və birlikdə rəqs edək!

VARIASIYA

və

MUSIQININ İNKİŞAFI

MUSİQİDƏ VARIASIYA

Variasiya latın sözüdür. Mənası əsas musiqi mövzusunun onun ayrı-ayrı elementlərini dəyişdirmək yolu ilə təkrarlanmasıdır. Məsələn, bir insan çimərlikdə, bayram və el şənliklərində iş zamanı, yaxud məktəbdə təhsil aldığı zaman müxtəlif paltarlar geyinir. Bu zaman dəyişən yalnız paltarlardır, insanın özü dəyişmir. Variasiyanı da bir musiqi janrı kimi belə başa düşmək lazımdır. Bəstəkar əvvəlcə çox sadə musiqi cümləsi yaradır. Sonra isə bu cümləni müxtəlif cür inkişaf etdirir. Buna **variasiya** deyilir.

Azərbaycan xalq mahnılarında istifadə edilən vasitələrdən biri də eyni bir melodiyanın müəyyən qədər dəyişdirilmiş halda ifa olunmasıdır, yəni variasiyasıdır.

Azərbaycan xalq mahnısı «Əs, ey gilavar!» mahnısının melodiyası məhz variasiya üslubu ilə inkişaf edir. Mahnının birinci və ikinci cümlələrinin hər biri dörd xanədən ibarətdir. Birinci cümləyə aşağıdakı sözlər aiddir:

*Ay bu yerlər, sərin yerlər,
Əs, ey gilavar, gilavar.*

Mahnının melodiyasının ikinci cümləsi birinci cümlənin bir qədər dəyişilmiş, yəni variasiya olunmuş formasındadır:

*Ay boyverməz dərin yerlər,
Əs, ey gilavar, gilavar.*

Mahnının melodiyasının üçüncü cümləsi isə altı xanədən ibarətdir və ikinci cümlənin bir qədər dəyişdirilməsi ilə yaranır.

*Ay gətir xəbərin ellər,
Əs, ey gilavar, gilavar,
Ay xoş gilavar, gilavar.*

Göründüyü kimi, bir mahnının yaranmasında iki dəfə variasiyadan istifadə olunmuşdur. Melodiyanın üçüncü cümləsinə aid sözlər aşağıdakı kimidir:

*Bağça-barın iyi gəlir,
Əs, ey gilavar, gilavar.
Heyva, narın iyi gəlir,
Əs, ey gilavar, gilavar.
Səndən vətən iyi gəlir,
Əs, ey gilavar, gilavar,
Ay xoş gilavar, gilavar.*

Mahnının ikinci bəndi də birinci bənddəki kimi ifa olunur.

Azərbaycan xalq mahnısı «Yelləli» çox qədim zamanda yaranıb. Bu mahnı rəqs xarakterli olduğu üçün buna mahnı-rəqs deyilir. Adətən, bu mahnını qızlar oxuyur və rəqs edirlər. Mahnıda səkkizlik çərək, nöqtəli çərək notlardan və çərək pauzadan istifadə olunmuşdur. Bu mahnı-rəqsi dinləyək, notla oxuyaq və sonra onun təranələri altında rəqs edək. «Yelləli» mahnı-rəqsi 6/8 xanə ölçüsünə və cəld tempə, şən xarakterə malikdir.

Musiqi lüğəti

Azərbaycan xalq musiqisi — xalq mahnıları, rəqsləri, təsnif və diringələri, aşığı musiqisi və s.

«**Yelləli**» — rəqs xarakterli Azərbaycan xalq mahnısı

Variasiya — kiçik bir musiqi parçasının müxtəlif variantlarda inkişaf etdirilərək səsləndirilməsi

Suallar

1. *Musiqidə variasiya nə deməkdir?*
2. «Əs, ey gilavar!» Azərbaycan xalq mahnısında musiqi necə inkişaf edir?
3. «Yelləli» Azərbaycan xalq mahnısının xarakteri necədir?

XALQ RƏQSLƏRİ VƏ VARIASIYA

Azərbaycan xalqının çoxlu sayda rəqs melodiyları vardır. Bu rəqsləri yaradan el sənətkarları əvvəlcə 4, yaxud 8 xanədən ibarət sadə bir rəqs melodiyaşını yaradır, sonradan isə əsas intonasiyaşını saxlamaqla müxtəlif variantlarda dəyişikliklər edərək həmin melodiyanı inkişaf etdirirlər.

Biz ikinci sinifdə «Şalaxo» qədim Azərbaycan xalq rəqsini dinləmişik və onun təranələri altında rəqs etmişik. Bu dərşdə isə

əvvəlcə «Şalaxo» rəqsinin əsas melodiyasını, sonradan isə onu yeni variantda inkişaf etdirilmiş halda, notlarla oxuyaq.

«Şalaxo» rəqsi dəyişən xanə ölçüsünə $3/4$ ($6/8$) malikdir. Yəni bu rəqsin melodiyasının xanələri $3/4$ və $6/8$ ölçülərinə uyğun olaraq müntəzəm dəyişir. Bu rəqs qədim zamanlarda Abşeronda geniş yayılmışdı. Onun adı «şələ», yəni odun şələsi sözündən götürülmüşdür. «Şalaxo» rəqsi cəld templi olduğu üçün, adətən, onu kişilər oynayırlar.

Mart, aprel və may yaz aylarıdır. Bu dövrdə insanların qanı qaynamağa başlayır, onların əhvali-ruhiyyəsi xoş olur. Fikrət Əmirovun «Lirik rəqs»i də məhz bu əhvali-ruhiyyəni ifadə edir.

Bu fortepiano əsərinin tempi canlı, xanə ölçüsü $2/4$ -dir. Si minor tonallığında səslənməsinə baxmayaraq, şən xarakterlidir. Rəqsin birinci iki xanəsi mf (metso-forte), ikinci iki xanəsi isə p (piano) nüansı ilə səslənir.

GƏL, AY SIĞIRÇIN

*Musiqisi Ramiz Mirişlinin,
sözləri Rəfiq Zəkanındır.*

I

Gözləyirəm mən səni,
Hardasan, ay sığırçın?
Mən ki yuva qurmuşam,
Nə zamandır səninçin.

Nəqərat:

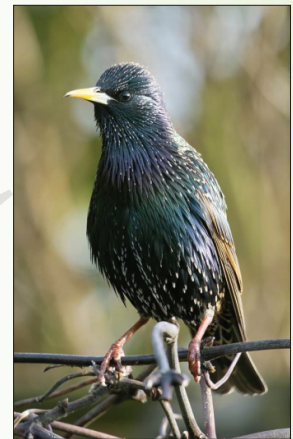
Dəcəl uşaqlar kimi,
Mən səni qorxutmaram.
Balaların olanda,
Yuvandan uçurtmaram.

II

Nə vaxtadək mən səni
Gözləyim, ay sığırçın?
Gəl, səni gözüm üstə
Bəsləyim, ay sığırçın!

Nəqərat:

Dəcəl uşaqlar kimi,
Mən səni qorxutmaram.
Balaların olanda,
Yuvandan uçurtmaram.

Suallar

1. «Gəl, ay sığırçın» mahnısının müəllifləri kimdir?
2. Bu mahnı haqqında nə deyə bilərsən?
3. «Lirik rəqs» fortepiano pyesinin müəllifi kimdir və bu əsər haqqında nə bilərsən?
4. Azərbaycan xalq rəqsi «Şalaxo»nun melodiyasının inkişafında variasiyadan necə istifadə olunur?

Mövzu 26

AZƏRBAYCAN XALQ MAHNILARI VƏ VARIASIYA

Bəstəkar Elnarə Dadaşova «Ağacda leylək» Azərbaycan xalq mahnısının melodiyasından istifadə edərək xorla oxumaq üçün variasiya yaratmışdır. «Ağacda leylək» mahnısının melodiyası əvvəlcə sözsüz birsəsli, sonra kanon, üçüncü dəfə isə ikisəsli halda səslənir.

Musiqi dinləyək

Bəstəkar Musa Mirzəyevin «Lirik variasiya»sını dinləyək.

Musiqi lüğəti

Kanon — bir melodiyanın eynilə gecikmə üsulu vasitəsilə ikinci səs tərəfindən ifası

Lirik melodiya — həzin və asta səslənən musiqi

Xor kollektivi — hər hansı vokal nümunəsini oxuyan ifaçılar qrupu

Soprano — zil qadın səsi

Alt — bəm qadın səsi

Yeni ikisəsli mahnı oxuyaq

Bəstəkar Cavanşir Quliyevin «Vətən marşı» təksəsli olmaqla bərabər, həm də ikisəsliyə. Burada soprano (qızlar), alt (oğlanlar) ikisəsli şəkildə xor oxuyurlar.

Bu mahnının sözlərini şair Rəfael Hüseynov yazmışdır. 2/4 xanə ölçüsünə, minor tonallığına, marş xarakterinə malik olan bu mahnının xalq musiqisinə yaxın olan melodiyası da tez yadda qalır.

VƏTƏN MARŞI

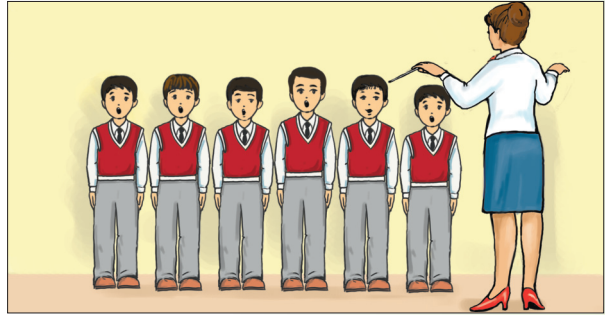
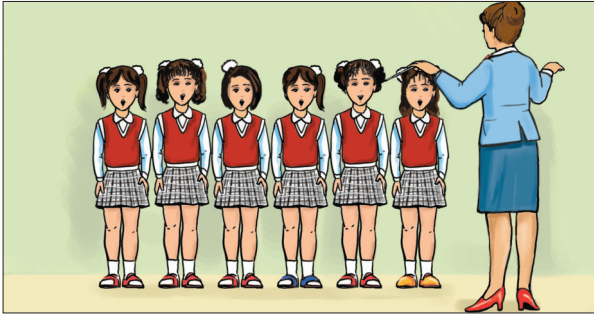
*Musiqisi Cavanşir Quliyevin,
sözləri Rəfael Hüseynovundur.*

Qüvvət al hər gülündən,
Qüvvət al sünbülündən.
Qönçə, çiçək də Vətən,
Duz da, çörək də Vətən.

Uşaq xor kollektivində səslər aşağıdakı kimi bölünərək qruplara ayrılır:

I soprano
II soprano

I alt
II alt

Suallar

1. «Vətən marşı» mahnısının müəllifləri kimdir?
2. Bu mahnı haqqında nə deyə bilərsiniz?
3. Bəstəkar Elnarə Dadaşovanın vokal variasiyası haqqında nə deyə bilərsiniz?
4. Musa Mirzəyevin «Lirik variasiya»sı haqqında fikirlərini söylə.

VARIASIYA VƏ MUSIQININ İNKİŞAFI

Rixard Ştraus

Musiqi dili danışiq dilinə oxşayır. Şifahi nitqdə əsas yeri cümlələr tutur və müxtəlif fikirlər bu cümlələr vasitəsilə başqalarına çatdırılır. Yəni bir fikri müxtəlif insanlar müxtəlif cür ifadə edə bilirlər. Eləcə də musiqidə bitmiş musiqi cümləsini müxtəlif variantlarda ifa etmək mümkündür. Yəni bir musiqi parçası, yaxud bir xalq mahnısı intonasiyaları qalmaq şərtilə müxtəlif variantlarda səsləndirilə bilər. Məsələn, Azərbaycan bəstəkarı Musa Mirzəyev özünün «Variasiya» əsərində əsas mövzu kimi «Gül açdı» Azərbaycan xalq mahnısından istifadə etmiş və müxtəlif variantlarda onu inkişaf etdirmişdir.

İndi isə gəlin həmin «Variasiya»-nı dinləyək və bəstəkarın bu xalq mahnısının melodiyasını hansı yollarla inkişaf etdirdiyini izləyək.

Eyni bir mahnını müxtəlif templərdə ifa etməklə də onu variasiya halına salmaq mümkündür. Məsələn, «Qalanın dibində bir quş olaydım» mahnısı, əslində, şən və şux bir melodiya malikdir. Lakin M.Qlinka həmin mahnını «Ruslan və Lyudmila» operasında «İran qızlarının xoru»nda həzin bir əsərə çevirə bilmişdir. Avstriya bəstəkarı Rixard Ştraus isə bu melodiya marş xarakteri vermişdir. Yəni eyni bir melodiya müxtəlif temp və xarakterlərdə səslənə bilər.

Bəstəkar Cahangir Cahangirov şair Mirzə Ələkbər Sabirin sözlərinə bəstələdiyi mahnıda birinci, ikinci və üçüncü cümlələri məhz variasiya qaydası ilə inkişaf etdirmişdir.

YAZ GÜNLƏRİ

*Musiqisi Cahangir Cahangirovun,
sözləri Mirzə Ələkbər Sabirindir.*

I

Gəl-gəl, a yaz günləri,
İlin əziz günləri.
Dağda ərit qarları,
Bağda ərit qarları.

II

Çaylar daşıb, sel olsun
Taxıllar tel-tel olsun.
Ağaclar açsın çiçək,
Yarpağı ləçək-ləçək.

Suallar

1. Bəstəkar M.Mirzəyevin «Gül açdı» Azərbaycan xalq mahnısı əsasında yazdığı əsəri necə adlanır?
2. «Qalanın dibində bir quş olaydım» Azərbaycan xalq mahnısından hansı bəstəkarlar istifadə etmişlər?
3. «Yaz günləri» mahnısının müəllifləri kimdir?

Mövzu 28

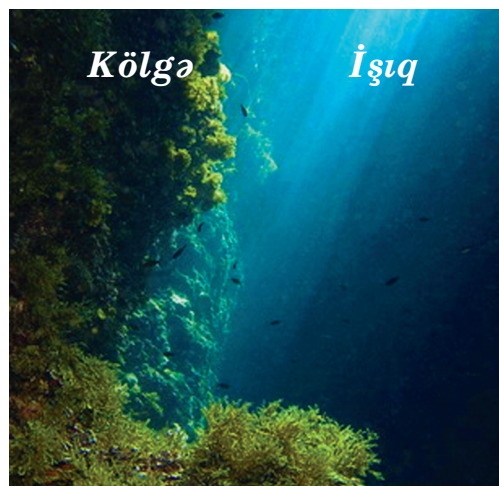
MUSIQININ İNKİŞAFI VƏ LAD DƏYİŞİKLİYİ

Bəstəkarlar çox zaman yazdıqları əsərin musiqisini major və minor ladlarının dəyişikliyindən istifadə etməklə inkişaf etdirirlər. Qara Qarayevin «Şən əhvalat» fortepiano pyesində major və minor ladları bir-birini əvəz edir. Bu, işıq və kölgənin bir-birini əvəz etməsinə oxşayır. Bəstəkar «Yeddi gözəl», «İldırımli yollarla» baletlərində, simfonik əsərlərində, kino musiqisində, mahnılarında da musiqinin lad dəyişikliyindən istifadə etmişdir.

Musiqi lüğəti

Major ladı — şən, **minor ladı** — qəmli səslənir.

Yeni mahnı öyrənək

MƏKTƏBLİLƏR MAHNISI

*Musiqisi İsmayıl Quliyevin,
sözləri Ənvər Əlibəylinindir.*

I
Azad, xoşbəxt uşaqlarıq,
Aşır-daşır sevincimiz.
Böyükrlə bir sırada,
Gələcəyə gedirik biz.

II
Çalışırıq yorulmadan,
«Əla» qiymət alırıq biz.
Məktəbyanı sahələrdə,
Yaşıl bağlar salırıq biz.

Nəqərat:

Vətənin şən nəslirik biz,
Dostumuzdur kitab, dəftər.
Bizdən razı qalır hər vaxt,
İmtahanda müəllimlər.

NÖQTƏLİ NOTLAR

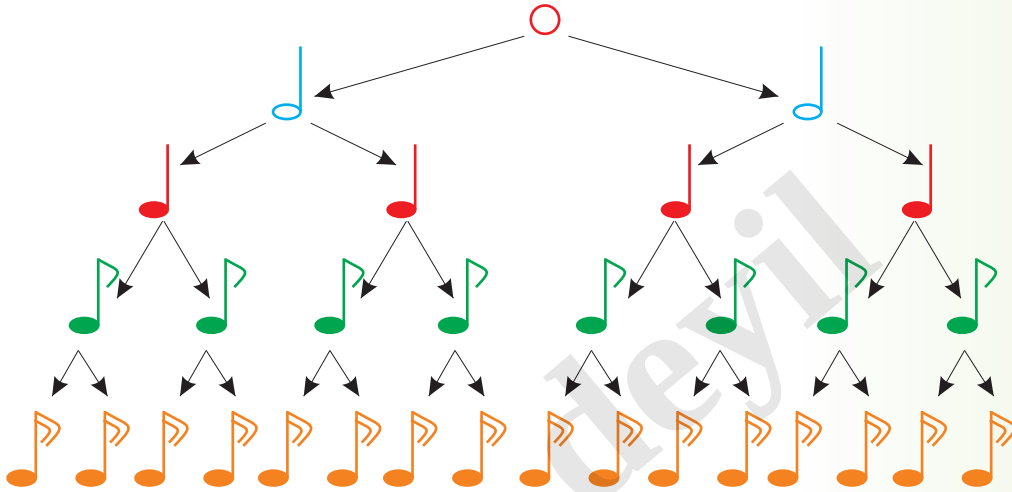
Əgər notun sağında nöqtə qoyulubsa, onda onun uzunluğu özünün yarısı qədər artır. Yəni bütöv notun sağında nöqtə qoyularsa, onun uzunluğu yarım not, yarım notun yanında nöqtə qoyularsa, onun uzunluğu çərək not, çərək notun sağında nöqtə qoyularsa, onun uzunluğu səkkizlik not, səkkizlik notun sağında nöqtə qoyularsa, onun uzunluğu on altılıq not qədər artır.

$$\begin{aligned} \text{O} \cdot &= \text{O} + \text{D} \\ \text{D} \cdot &= \text{D} + \text{C} \\ \text{C} \cdot &= \text{C} + \text{B} \\ \text{B} \cdot &= \text{B} + \text{A} \end{aligned}$$

NOT VƏZNLƏRİ

○ - bütöv not

$$\text{O} = 2 \text{D} = 4 \text{C} = 8 \text{B} = 16 \text{A}$$

Suallar

1. Hansı ladları tanıyırsan və onların fərqli cəhətləri nədir?
2. Qara Qarayev «Şən əhvalat» fortepiano pyesində musiqinin inkişafı üçün nədən istifadə etmişdir?
3. «Məktəblilər» mahnısının müəllifləri kimdir?
4. Hansı not vəznlərini tanıyırsan?

Mövzu 29

AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ YARADICILIĞINDA ANA OBRAZI

Azərbaycan bəstəkarlarından Cahangir Cahangirov, Oqtay Zülfüqarov, Səid Rüstəmov, Rəşid Şəfəq, Oqtay Rəcəbov və digərlərinin yaradıcılığında anaya həsr olunmuş mahnılar vardır. Uşaqların ifası üçün nəzərdə tutulan anaya həsr olunmuş mahnılardan biri də bəstəkar Rəşid Şəfəqin şair Mədinə Gülgünün sözlərinə bəstələdiyi «Mənim anam» mahnısıdır. Mahnı şən və oynaq xarakterli, majorda səslənən 2/4 ölçülü melodiya malikdir.

Yeni mahnı öyrənək

«Qazağı» Azərbaycan xalq rəqsi vətənimizin Qazax mahalında yarandığından onun adı bu məkanın adı ilə əlaqələndirilmişdir. Bu rəqs minor ladında olsa da, 6/8 xanə ölçüsü ilə cəld ifası ona şən xarakter verir. Bəstəkar Rauf Hacıyev bu rəqsin melodiyasından istifadə edərək simfonik orkestr üçün «Rəqs» yazmışdır və «Əhməd haradadır?» bədii filminə bu rəqsdən istifadə olunmuşdur. Adi xalq rəqsi inkişaf edərək simfonik musiqiyə çevrilmişdir.

MƏNİM ANAM

*Musiqisi Rəşid Şəfəqin,
sözləri Mədinə Gülgünündür.*

Laylay çalar səhər-axşam,
Məhəbbətlə mənim anam.
Bir sözüm var bu gün sənə,
Məni dinlə, mənim anam!

Unutmarıq bir an səni,
Daim görək cavan səni.
Ucaldacaq dövrən səni,
İldən-ilə, mənim anam!

Sən bağbansan, biz gül-çiçək,
Şöhrətindir halal əmək.
Sənin kimi gözəl, göyçək,
Yoxdur hələ, mənim anam.

Suallar

1. «Mənim anam» mahnısı haqqında nə deyə bilərsiniz?
2. «Qazağı» Azərbaycan xalq rəqsi haqqında nə deyə bilərsiniz?
3. Hansı Azərbaycan bəstəkarı «Qazağı» rəqsindən simfonik əsər yazmışdır?

RONDO VƏ VARIASIYA

Artıq biz rondo və variasiya quruluşu ilə ətraflı tanış olduq. Beləliklə, rondo quruluşlu əsərdə hər bir yeni melodiya əvvəlki melodiya ilə xaraktercə təzadlı olur. Variasiya quruluşlu əsərdə isə melodiyanın şəkli dəyişir və təzadlı olmur. Eyni bir melodiyanı həm mahnı, həm rəqs, həm də marş tempində səsləndirmək mümkündür.

Əvvəlki dərsdə bəstəkar Elnarə Dadaşovanın Azərbaycan xalq mahnısı mövzusunda uşaq xoru üçün yazdığı «Ağacda leylək» mahnısını bir daha dinləyək və oxuyaq.

Artıq variasiya haqqında məlumatımız olduğu üçün bəstəkar Soltan Hacıbəyovun «Gülşən» baletindən «Gülşənin variasiyaları»nı dinləyək.

Məşhur Norveç bəstəkarı Edvard Qriqin «Per-Günt» adlı bir tamaşaya yazdığı musiqi sonradan onu bütün dünyaya tanıtdırır. «Per-Günt» simfonik süitası bir neçə hissədən ibarətdir. Onlardan biri də «Səhər» adlanır. Bəstəkar «Səhər» pyesində də məhz variasiya quruluşundan istifadə etmişdir. Gəlin həmin əsəri dinləyək və onda melodiya dəyişikliyi aydınlaşdıraraq.

İndi isə «A dağlar!» Azərbaycan xalq mahnısını əvvəlcə notlarla, sonradan sözlər ilə oxuyaq.

A DAĞLAR!

(Azərbaycan xalq mahnısı)

A dağlar, qızılgül oyum-oyum,
A dağlar, dərim qoynuna qoyum,
Bacım dəsmalına gül dəstə bağlar.

Azərbaycan xalq mahnılarının melodiyasını və sözlərini, adətən, el musiqiçiləri — aşılqlar, xanəndələr yaradırlar. Sonradan bu mahnılar el şənliklərində səslənir və dildən-dilə, ağızdan-ağıza keçərək xalq arasında yayılır.

Suallar

1. «A dağlar» mahnısı haqqında nə deyə bilərsiniz?
2. Variasiya və rondonun fərqi nədir?

Mövzu 31

MUSİQİDƏ YAZ FƏSLİ

Bir ildə dörd fəsil var: yaz, yay, payız və qış. Biz artıq ilin yaz fəslinin üçüncü ayında, yəni may ayındayıq və bu yaxınlarda tətillə gedəcəyik. Yaz fəslə mart, aprel və may olmaqla üç aydan ibarətdir. Bu fəslə həm də bahar fəslə deyilir. İndi gəlin bəstəkar Şəfiqə Axundovanın «May» mahnısını dinləyək:

MAY

*Musiqisi Şəfiqə Axundovanın
sözləri Mirmehdi Seyidzadəninindir.*

I

Uçur mayın böcəyi,
Gəzir gülü, çiçəyi.
Fəsillərin göyçəyi,
Atlas donlu ay gəlir,
Gülərzüzlü may gəlir.

II

Bir adətdir həmişə,
Solan zaman bənövşə
Qonar qızılgül döşə.
Hər nübardan pay gəlir,
Gülərzüzlü may gəlir.

Nəqərat:

Dərə gülür, dağ gülür,
Göydən şəfəq tökülür.
Sevincindən daşan Kür
Salıb bir haray gəlir,
Gülərzüzlü may gəlir.

Azərbaycan bəstəkarlarından Musa Mirzəyev fortepiano üçün «Bahar təranələri» adlı əsər yaratmışdır və bilir ki, bu əsərdə «Dağların başı» adlı Azərbaycan xalq mahnısından istifadə olunub. Bu musiqi «Yallı» rəqsinə çox oxşayır. Ona görə də bu rəqsi ifa edərkən qadınlar və kişilər bir-birinin qolundan tutaraq musiqinin ritminə uyğun dairəvi hərəkət edirlər.

Suallar

1. «May» mahnısı ilin hansı fəslinə həsr olunmuşdur?
2. «May» mahnısının müəllifləri kimdir?
3. Musa Mirzəyevin «Bahar təranələri» fortepiano pyesində hansı Azərbaycan xalq mahnısından istifadə olunmuşdur?

KEÇİLMİŞ MÖVZULAR ÜZRƏ TƏKRAR

1. Sınıf konsertinə hazırlıq.
2. Öyrənilmiş musiqi terminləri bir daha yada salınır.

MƏKTƏBLİLƏR ÜÇÜN MUSIQİ LÜĞƏTİ

ANTRAKT – tamaşada pərdələr arasında verilən fasilə

ARİYA – tamamlanmış quruluşuna görə epizod. Opera, oratoriya və kantatada simfonik orkestrin müşayiəti ilə bir vokal ifaçı tərəfindən ifa olunan musiqi nömrəsi

BARİTON – yunan sözü olub, mənası ağır ton deməkdir. (Bas və tenor arasında orta kişi səsi)

DİRİJOR – fransız sözü olub, idarə edən, istiqamətləndirən deməkdir. Musiqi kollektivlərinə (orkestr, xor, mahnı və rəqs ansamblı, opera və balet tamaşaları) rəhbərlik edib, onlara istiqamət verən şəxs

DUET – latın sözü olub, mənası iki deməkdir. İki nəfərdən ibarət ansambl. Operada, oratoriyada, kantatada, operettada vokal ansambl növü

FİNAL – böyük formalı musiqi əsərinin (sonatanın, simfoniyanın, konsert, trio, kvartet və s.) sonu

XOR – vokal musiqi ifaçıları kollektivi

XORMEYSTER – xor dirijoru, xor rəhbəri

INTERVAL – latın sözü olub, mənası aralıq, yaxud məsafə deməkdir. Musiqidə iki səs (yuxarı səs, aşağı səs) arasındakı məsafə. Intervalların iki növü vardır: a) melodik interval; b) harmonik interval

Əgər interval əmələ gətirən səslər ayrı-ayrılıqda səslənsə, bu cür intervala melodik interval deyilir. İki səsin eyni vaxtda səslənməsi nəticəsində harmonik interval əmələ gəlir. Əsas intervallar bunlardır: prima, sekunda, tersiya, kvarta, kvinta, seksta, septima, oktava

KAMERA MUSIQİSİ – böyük olmayan musiqi ifaçıları qrupu (duet, trio, kvartet və s.) üçün bəstələnmiş instrumental və ya vokal musiqisi

QAVOT – qədim fransız rəqsidir. XVI əsrdə meydana gəlmiş, XVII – XVIII əsrlərdə Qərbi Avropada çox şöhrət tapmışdır.

LEQATO – müxtəlif yüksəklikdə olan səsləri birləşdirən işarə

LİQA – eyni yüksəklikdə olan notları birləşdirən işarə

ORKESTR – böyük musiqi kollektivi. Müxtəlif orkestr növləri vardır: simfonik orkestr, simli orkestr, nəfəsli orkestr və s.

PAUZA – musiqi əsərlərinin ifası zamanı işlədilən fasilə. Hər bir vəznin özünəməxsus pauzası vardır.

PIANO – italyanca sakit deməkdir.

SİMFONİYA – simfonik orkestr üçün bəstələnmiş böyük həcmli musiqi əsəri. Əsasən, dörd hissədən ibarət olur.

SONATA – instrumental musiqi janrı

MÜNDƏRİCAT

MELODİYA – MAHNI, RƏQS, MARŞ

Mövzu 1. Uşaq mahnıları yazan klassik Azərbaycan bəstəkarları.....	6
Mövzu 2. Proqramlı uşaq instrumental musiqisi.....	8
Mövzu 3. Proqramlı instrumental musiqi və mahnılar.....	10
Mövzu 4. Azərbaycan uşaq xalq musiqisi.....	12
Mövzu 5. Melodiya musiqinin canıdır.....	14
Mövzu 6. Musiqidə ikihissəlilik.....	16
Mövzu 7. Musiqidə bir və üçhissəlilik.....	18
Mövzu 8. Keçilmiş mövzuların təkrarı.....	20

MUSIQIDƏ RONDO

Mövzu 9. Rondo və müxtəlif janrlar.....	22
Mövzu 10. Mahnılar və rondo.....	24
Mövzu 11. Rondo və mahnılar.....	26
Mövzu 12. Zərbi-muğam və rondo.....	28
Mövzu 13. Azərbaycan xalq rəqsləri və rondo.....	29
Mövzu 14. Azərbaycan xalq və bəstəkar yaradıcılığında rondo.....	30

İNTONASIYA VƏ MUSIQİNİN İNKİŞAFI

Mövzu 15. İntonasiya və musiqi obrazı.....	32
Mövzu 16. İfadəli mahnı oxumaq və ifadəli nitq.....	34
Mövzu 17. Musiqi əsərlərinin emosional xarakteri.....	36
Mövzu 18. İfadəli və təsviri intonasiyalar.....	38
Mövzu 19. Dəniz obrazı Azərbaycan və klassik rus bəstəkarlarının yaradıcılığında.....	40
Mövzu 20. Musiqinin inkişafı.....	42
Mövzu 21. Avropa və rus bəstəkarlarının yaradıcılığında xalq musiqisi.....	44
Mövzu 22. Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında xalq musiqisi.....	46
Mövzu 23. Azərbaycan musiqisi və Novruz bayramı.....	48

VARIASIYA VƏ MUSIQİNİN İNKİŞAFI

Mövzu 24. Musiqidə variasiya.....	50
Mövzu 25. Xalq rəqsləri və variasiya.....	52
Mövzu 26. Azərbaycan xalq mahnıları və variasiya.....	54
Mövzu 27. Variasiya və musiqinin inkişafı.....	56
Mövzu 28. Musiqinin inkişafı və lad dəyişikliyi.....	58
Mövzu 29. Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında ana obrazı.....	60
Mövzu 30. Rondo və variasiya.....	61
Mövzu 31. Musiqidə yaz fəsli.....	62
Mövzu 32. Keçilmiş mövzular üzrə təkrar. Məktəblilər üçün musiqi lüğəti...	63

Kağız formatı 57x82 $\frac{1}{8}$.

Ofset çapı. Ofset kağızı. Məktəb qarnituru. Fiziki çap vərəqi 8,0.

Uçot nəşr vərəqi 7,25. Sifariş 44. Tiraj 62300. Pulsuz.

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya» MMC
Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 121^A